

Árnyékban írott szavak:

Nagy Gáspár

Jelige: gulyáskommunizmus

Tartalomjegyzék

Bevezetés.....	3
1. Magyarország a hetvenes-nyolcvanas években	5
1.1. A Kádár-rendszer tündöklése és bukása.....	5
1.2. A hetvenes-nyolcvanas évek irodalmi élete	7
2. Tatabánya és vidéke	8
2.1. Tatabánya város rövid története.....	8
2.2. A vidék irodalmi hagyománya.....	10
3. Forrás – Új Forrás.....	12
3.1. A(z) (Új) Forrás antológia	12
3.2. Antológiából folyóirat.....	14
4. „Nem voltam bátor, csak nem mertem félni!”	16
4.1. Nagy Gáspár élete és költészete.....	16
4.2. 'MegjelenNI' (A versek által kirobbant botrányok és azok következményei).....	20
5. Nagy Gáspár a botrányon kívül	32
5.1. Csoóri Sándor.....	32
5.2. Kányádi Sándor.....	34
Befejezés	37
Felhasznált irodalom.....	39
Mellékletek	41

Bevezetés

Dolgozatom témájául első sorban az *Új Forrás* folyóiratot választottam. Tatabányai révén fontosnak éreztem, hogy bemutathassam – ha csak egy kicsi részletét is – ezt a szakmailag is elismert, Tatabányán alapított kulturális, irodalmi élettel foglalkozó lapot.

Először gimnáziumban hallottam az *Új Forrás*ról, mikor is Faludi Ádám, költő tartott az iskolában egy a 20. század kulturális életéről szóló előadássorozatot. Az egyik ilyen előadás alkalmával ismerkedtem meg Nagy Gáspár *Öröknyár: elmúltam 9 éves* című versével, melynek történetének rejtélyessége már akkor is magával ragadott. Ebből fakad az, hogy mikor a dolgozat témáját kellett kitalálni, nem kellett sokat gondolkoznom, hiszen tudtam, hogy tatabányai vonatkozású irodalmi témából szeretném írni.

A későbbiekben kiderül, hogy Tatabánya nem rendelkezik túl régre visszanyúló irodalmi hagyományokkal, ezért egyértelmű volt, hogy az *Új Forrás*t választom. Felkerestem, Szénási Zoltánt, aki jelenleg a folyóirat felelős szerkesztője. Az ő tanácsára szűkítettem le a témámat Nagy Gáspár verse által kirobbant botrányra.

Sok anyag nem állt rendelkezésemre, annak ellenére, hogy Zoltán segített a szakirodalmak gyűjtésében, ezért ott kezdtem a kutatásomat, amit a legegyszerűbbnek láttam: írtam egy levelet Faludi Ádámnak, hiszen jó kapcsolatban vagyunk, és ő már akkor is, 1984-ben, publikált az *Új Forrás*ba. Az ő két levele, illetve Monostori Imre *Az Új Forrás vonzásában* című könyve volt a kiindulási alapom.

A dolgozat struktúráját Monostori Imre könyve alapján építettem fel. Így alakult ki az a rendszer, miszerint a legtágabb témától kezdve, a témát egyre szűkítve jutok el magához a problémához, az *Öröknyár*... okozta botrányhoz, a per lefolyásához, illetve annak következményekhez.

Elsőként általánosan ismertetem Magyarországot helyzetét a Kádár-rendszer idején, azon belül a politikai, gazdasági, társadalmi, illetve a kulturális és irodalmi élet állapotát mutatom be. Majd rátérek Tatabánya történetére, a vidék kulturális és irodalmi hagyományára. Úgy gondoltam, ahhoz, hogy teljesen megértsük a vers körül kirobbant botrány körülményeit, meg kell ismernünk magát a várost, ahol mindez történt.

Tatabánya sokat köszönhet a szocializmusnak, hogy kiemelte a teljes ismeretlenségből, 1947-től a rendszer a tenyerén hordozta, mégis kevert érzésekkel tekinthetünk vissza ezekre az időkre, hiszen nagyon sokáig, szinte a hetvenes évek közepéig a kultúrában kizárólagosan a kommunista ideológia érhető tetten, nélkülözve minden egyéb, talán a kultúra tekintetében hasznos gondolkodásmódot. Ennek ellenére ezt nem róhatjuk fel a városnak, hiszen a kommunizmusban született, a szocializmus karjai között vált felnőtté.

Édesanyám, illetve más családtagjaim elmondása alapján betekintést nyerhettem, hogy milyen volt a korabeli városban a „nem is olyan rossz” mindennapi élet. Faludi Ádám leveléből, Monostori könyvéből, a

Nagy Gáspárral készített interjúkból azonban megismerhettem a másik oldalt is. Azt az oldalt, amikor meg kellett válogatni, hogy mikor, kinek és mit mondtak, mert nem csupán a saját, nyugodt élete, állása forgott kockán, de néhány esetben akár egy egész szerkesztőségé, egy folyóirat élete is.

Szerencsésnek érzem magam, hiszen hatalmas segítséget kaptam Monostori Imrétől is, aki nem csupán kedves válaszaival, de egy olyan írásával is segített, amelyben leírja személyes kapcsolatát a költővel.

Úgy gondolom, hogy az *Új Forrás* ügyéhez szorosan hozzátartozik a két évvel későbbi, szintén egy Nagy Gáspár vers által kirobbant botrány a *Tiszatáj* című folyóiratnál.

Az események körülményei és következményei tisztázása után röviden leírtam Nagy Gáspár rendszerváltás utáni életét és munkásságát.

Fontos azt a kérdést is feltenni, hogy mennyiben befolyásolta Nagy Gáspár jövőbeli megítélését a két botrány, illetve annak ellenére, hogy látszólag „derékba törte” írói karrierjét, miként szolgálta annak továbbélését, a dolgozat legvégén ezt vizsgálom meg. Milyen minősítésben számít Nagy Gáspár nagy költőnek, Kányádi Sándor és Csoóri Sándor életútja, költői munkássága mennyiben hasonlít, illetve tér el tőle. Mennyire biztos, az, hogy Nagy Gáspár a botrányok nélkül is oly nagyon szem előtt lenne még a mai napig is.

A fő irányvonallal, magával a Nagy Gáspár botrányokkal kapcsolatban pusztán csak három könyv, cikk egy kicsivel több jelent meg. A *Hitel* című lap egyik számában megjelentették a Nagy Gáspár, Nagy Imre ügyvel kapcsolatos, a Történeti Hivatal által kiadott BM jelentéseket, melyeket a költőről vagy az újságról készítettek, a *Kortárs* című lapban pedig a *Tiszatáj*-ügy egyes BM, illetve Szigorúan titkos! jelentései kaptak helyet.

A befejezésben Nagy Gáspár '89-et követő életpályáján túl, levonom a konklúziót azzal kapcsolatban, hogy milyen hatással volt a per, a feljelentés, a figyeltetés és az országos botrány az *Új Forrás*, illetve Nagy Gáspár életére.

1. Magyarország a hetvenes-nyolcvanas években

1.1. A Kádár-rendszer tündöklése és bukása

A fél évtizednyi rákosista terrorrendszer és a „kenyér és korbács” szintén fél évtizednyi politikája után a magyar társadalom számára enyhülés érkezett. Befejeződött a „szocializmus alapjainak lerakása”, vagyis a mezőgazdaság sikeres kollektivizálása, megszűntek a „kizsákmányoló osztályok”. A korszak jelszava, a szállóigévé vált „aki nincs ellenünk, az velünk van” volt. A hatalom nem várta el a rendszer iránti teljes lelkesedést, csupán csak a hallgatást.¹ 1968. május elsején a nép viselkedésén is az látszódott, hogy belefáradtak az állandó rettegésbe, ellenállásba, nem szeretnének mást, csak élni.²

Kádár humánusabb és realisabb politikáját a nyugati világ is honorálta, még a rendszerrel szemben legkritikusabb amerikai vezetés is elismerte:³ „Magyarország feltehetően bármelyik más csatlósánál messzebb jutott a kommunista rendszer desztalinizálásában.”⁴ A politikai reformokat az 1972-es alkotmánymódosítás zárta le, melynek egyik legfontosabb eleme a párt- és állami szervek, részben a rendőrség által bátorított, részben a helyi önkényeskedésből táplálkozó terrorrendszer megszűnése és a magánélet depolitizálása volt.⁵ Nem kapott büntetést az, aki otthon a müncheni Szabad Európa Rádió adását hallgatta, vagy aki templomba járt. A magánélet autonómiájának növekedését mutatta az utazás relatív szabadságának biztosítása is.⁶

A gazdaság fellendítése érdekében Kádár jólétet ígért az embereknek. Az ipar mellett a gazdaságot is támogatták. A mezőgazdaság jó eredményeit elsősorban a háztáji és kisegítő gazdaságok, illetve az egyéb kistermelők növelték.⁷

Lakótelepek épültek, a gépkocsiforgalom megnövekedése miatt újabb úthálózatokat kellett kialakítani, az utasforgalom növekedése miatt a nyolcvanas évek közepén átadták a Ferihegy 2-t.⁸

Az évszázad utolsó harmadára teljesen más társadalmi struktúra alakult ki. Egykeresős családokat kétkeresős családok váltották fel. Családonként megfigyelhető volt a gyermekek számának csökkenése. A magánszektorokban a társadalom alig 3%-a dolgozott, többiek állami, vagy szövetkezeti szektorokban helyezkedtek el.⁹

¹ ROMSICS Ignác, *Magyarország története a XX. században*, Budapest, Osiris, 2010, 422.

² <https://www.youtube.com/watch?v=p85pnjZUyd0> (2014. április 13.)

³ ROMSICS, *Magyarország...*, i.m., 422.

⁴ Idézi BÉKÉS Csaba, *A kádári külpolitika 1956-1968*, Rubicon, 1998/1, 21.

⁵ ROMSICS, *Magyarország...*, i.m., 424.

⁶ Uo., 424.

⁷ Uo., 446.

⁸ Uo., 446 – 456.

⁹ Uo., 472.

Az 1960-as évektől kezdve érzékelhetővé vált a hétköznapiakban a gulyáskommunizmus. A primer szükségletek kielégítése már nem okozott gondot az átlagos családok számára sem. A magyar háztartások zömét 1960 és 1980 között gépesíteni tudták. Magyarország a legtöbb szocialista államot megelőzte.¹⁰

A Kádár-korszak nem csak a fent említett területeken hozott fejlődést, hanem a kulturális életben is, a kultúra természetesen nem kapott teljes önállóságot és szabadságot. Az 1966-os pártkongresszuson leszögezték: „Támogatásban részesítjük a nagy tömegekhez szóló szocialista és egyéb humanista alkotásokat, helyt adunk a politikailag, eszmeileg nem ellenséges törekvéseknek, viszont kirekesztjük kulturális életünkől a politikailag ellenséges, antihumanista vagy közerkölcsöt sértő megnyilvánulásokat.”¹¹ Teret nyert a sport, a hatvanas években 3500 sportegyesület működött. A Magyar Televízió rendszeres műsorszolgáltatását kiterjesztették, 1968-tól a hét hat napján már volt adás.¹² Az 1970-es évekre már a magyar családok többsége saját televízióján nézte az esti mesét, a közvélemény-formálás szempontú *Híradót*, illetve a tömegízlést befolyásoló 1962-től megrendezett vetélkedőket, többek között a *Ki mit tud?*-ot.¹³

Igaz, hogy enyhe szabadság érződött a mindennapokban, de olyan társadalom-, kultúr- és művelődéspolitikai jött lére, mely ellenőrzése alá akarta vonni az egész társadalmat. A kommunista politika az individualizmus megszűnését, a kultúra „uniformizálását” szorgalmazta.¹⁴ Az 1948-ig a kultúrában uralkodó európai hagyományt követő kulturális tradíciót a szovjet mintára létrehozott kulturális értékrendszer váltotta fel.¹⁵

A hatvanas évek közepétől oldódás volt felfedezhető a kultúrpolitikában is. A hatalom maga mellé állította az értelmiségi elit egy részét, amellyel együtt szabályozta a tiltást, türelést, támogatást.¹⁶ Az országba lassan beszivárogtak a nyugati országokból érkező tömegkommunikációs, informatikai eszközök, a modern művészeti irányzatok.¹⁷ A három T-nek nevezett kultúrpolitikában a tiltás és támogatás volt a domináns, a türelés kategóriája lassan bővült, azonban a szocialista rendszer utolsó felében a türelés határ elmozdulása következett be. Előfordult, hogy a tiltottból türelt lett, a türeltől támogatott.¹⁸

A nyolcvanas évek végén már érzékelhetővé vált, hogy a tervgazdálkodásra és az egypártrendszerre épülő szocialista politikai rendszer tarthatatlan.¹⁹

¹⁰ *Uo.*, 483.

¹¹ A Magyar Szocialista Munkáspárt IX. kongresszusa, Budapest, Kossuth, 1966, 128 = ROMSICS *Magyarország...*, i.m., 497.

¹² ROMSICS, *Magyarország...*, i.m., 509.

¹³ ROMSICS, *Magyarország...*, i.m., 510.

¹⁴ VALUCH Tibor, *Értelmiség, politika, kultúra a Kádár-rendszerben = Társadalom és kultúra Magyarországon a 19-20. században*, szerk. VONYÓ József, Pécs, Pro Pannonia, 2003, 154

¹⁵ VALUCH, *Értelmiség...*, i.m., 155.

¹⁶ LENGYEL László, *A hatalom hálójában: az értelmiség és a kádárizmus = Társadalom és kultúra Magyarországon a 19-20. században*, szerk. VONYÓ József, Pécs, Pro Pannonia, 2003, 148-149.

¹⁷ VALUCH, *Értelmiség...*, i.m., 155.

¹⁸ *Uo.*, 155-156

¹⁹ *Uo.*, 156.

Magyarország 1989-90-ben jutott el a nyugati demokratikus rendszerbe és piacgazdaságba való átmenet mozzanatához.²⁰

1.2. A hetvenes-nyolcvanas évek irodalmi élete

A hetvenes években érezhető volt a feszültség az irodalom képviselői és a politikai hatalom között. Egyre nyomasztóbbá vált a vezetés számára az írók által feszegetett kérdések, ötvenhat kérdése, illetve a magyar szellemi élet korlátozása.²¹

Az irodalmárok egyre nyíltabban tették fel a kérdéseiket, amelyekre a hatalom egyre idegesebben válaszolt. 1977-ben Aczél György leállította az *Alföldben* sorozatként megjelenő fiatal költők bemutatását, interjúztatását.²²

1980. december 9-én párthatározat alapján a nacionalizmust nyilvánították a legveszélyesebb eszmének. A nacionalista ellenzék vezérének pedig Csoóri Sándort tekintették.²³

Az írók és a politika közötti harcban mérőföldkőnek tekinthetjük az Írószövetség 1981. december 12 – 13-án tartott ülését, melyről Nagy Gáspár ekként vélekedett: „Ezt a közgyűlést tartom a magyar változások kezdetének. Annyi idő után a magyar írók testületileg is fölegyenesedtek, gerincüket fölegyenesítették, s fölmondták azt az alkut, amelyet kénytelenek voltak korábban megkötni. Először választottunk titkosan választmányt.”²⁴ 1983-ban Csoóri Sándor Amerikában megjelentette *Kapaszkodás megmaradásért* című esszéjét, amely által a szellemi élet kinyilvánította igényét a teljes szabadságra, ellenőrzés nélküli kulturális életre.²⁵

Az ellenzéki törekvéseknek már nem lehetett gátat szabni, 1985-ben megrendezték a monori találkozót különböző ellenzéki személyek részvételével. 1987-ben Lakiteleken találkozott egymással az ellenzék, majd 1988-ban megalakult a Magyar Demokrata Fórum, mellyel már mindenki számára világossá tette a társadalom, hogy elérkezett a rendszerváltás ideje.²⁶

²⁰ RAINER M. János, *Bevezetés a kádárizmusba*, Budapest, L'Harmattan Kiadó, 2011, 234.

²¹ GÖRÖMBEI András, *Nagy Gáspár*, Pozsony, Kalligram Kiadó, 2004, 76.

²² *Uo.*, 76.

²³ *Uo.*, 77.

²⁴ *Uo.*, 77.

²⁵ *Uo.*, 78.

²⁶ *Uo.*, 78.

2. Tatabánya és vidéke

2.1. Tatabánya város rövid története

Tatabánya területe már évezredek óta lakott, de igazán csak a XIX. század végi bányászati feltárások jelentősége miatt figyeltek fel rá, amivel megalapozták a város jövőjét.

A település életét a XIX. század végi bányászati feltárások bolygatták meg. 1891-ben a Magyar Általános Kőszénbánya RT. felvásárolta a kitermelési jogokat.²⁷ Munkások özönlöttek a bányatelepre, munkásházak épültek. 1896 decemberében emelték ki az első csille szenet, mellyel elindult a község iparra épülő élete.²⁸

A Magyar Kommunista Párt már a „felszabadulás” után kitűzte céljául a négy bányásztelepülés egyesítését, felkarolását. Rajk László belügyminiszter engedélyével 1947. október 1-től Alsógalla, Felsőgalla, Bánhida és Tatabánya községek egy várossá egyesültek, Tatabánya néven.²⁹ A Dolgozók Lapjának 1947. szeptember 31-én megjelenő számában azt írják, hogy a Magyar Kommunista Pártnak egyik legfontosabb célja volt a települések összevonása, mely a lakosság nagy öröme megvalósult.³⁰

Ugyanebben a cikkben a szerző azt taglalja, hogy ez az egyesülés a legjobb dolog, ami csak történhetett a lakossággal, hiszen a négy bányászközség mind szociálisan, mind életszínvonalban, mind kulturálisan elhanyagolt és elmaradott volt.

A Rákosi-rendszer alatt kiépült bányavárosok, iparvárosok közül talán Tatabánya lett a rendszer egyik mintavárosa. A város lakosságának nagy része a bányáknál dolgozott. Az „újszülött” városba nem nagyon szivárogtak be a párt rossz oldalát feltűntető gondolatok, ezért a város polgárai nem is foglalkoztak azzal, hogy mi történik a nagyvilágban.

A város 1950-re már a megye legnépesebb településének számított. Tatabányát az ipar fellegvárának nevezték,³¹ nem volt olyan család, amelynek ne lett volna valamilyen kötődése a bányászathoz. Ebben az évben nyerte el a város a megyeszékhelyi rangot, mely újabb lökést adott a „fellegvár” fejlődésének. Még több lakótelep épült, még több munkás jött az ország minden területéről.

A város arculatának változásával párhuzamosan alakult ki a hatvanas-hetvenes évekre egy olyasfajta szocialista életmód, melyet a fiatalok hol élhetőnek, hol szórakoztatónak, hol borzasztónak tartottak. A gulyáskommunizmus a városba is eljutott. A bányászati iparágban a jellegzetes foglalkozási ártalmak, a munka veszélyessége miatt jól megfizetett munkások az ország többi részéhez képest „gazdagságban” éltek. Ez azt

²⁷ <http://faludiadam.hu/wp-content/uploads/2012/03/Telep%C3%BCI%C3%A9s-a-v%C3%A1ros-hely%C3%A9n.pdf> (2014. április 13.)

²⁸ http://tatabanya.hu/fooldal/felso_menu/varosunk (2014. március 29.)

²⁹ GALLAI Rezső, *Isten éltesse Tatabányát!*, Tatabánya, Alfadat-Press Nyomdaipar Kft, 2007, 12.

³⁰ *Uo.*, 12.

³¹ <http://faludiadam.hu/wp-content/uploads/2012/03/Telep%C3%BCI%C3%A9s-a-v%C3%A1ros-hely%C3%A9n.pdf> (2014. április 13.)

eredményezte, hogy a városban egyre több családban jelentek meg a szocialista régió személygépkocsijai, mint Trabant, Zsiguli, Zaporozsec. Az egyre bővülő kereslet azt eredményezte, hogy a városban nagy áruházak – Állami, később Centrum, Napsugár – nyíltak.

A Párt ideológiáját képviselő Kommunista Ifjúsági Szövetség – a hely jellegzetessége miatt kialakult – Bányász KISZ Bizottsággal karöltve szervezte a korra jellemző ifjúsági klubokat, melyeket nem egyszer pinceklubként tartottak fent. A klubok keretein belül szervezték meg az ifjúság számára a játékos, zenés eseteket, filmklubokat, kortárs irodalmi beszélgetéseket, nevelő célzatú előadásokat.

Nagy hagyománya volt a lövész- és filmklubok, a művelődési házakban kézműves szakkörök és táncházak szervezésének is, melyek nem csak a fiataloknak szóltak. A kulturális programokat ezek mellett az ünnepnapok alkalmával szervezett ünnepségek, vásárok adták. A bányászváros számára talán a legfontosabb ilyen nap a bányász nap volt, és talán azóta is az, melyet minden év szeptemberének első hétvégéjére szervezték, és a mai napig akkor tartják.

A fiatalság számára a KISZ programjai mellett a kulturális időtöltést a moziba járás jelentette. A mozikultúra kialakulását nagyban segítette, hogy Tatabányán szinte csak ez nyújtott szórakozási lehetőséget, a jegyeket nagyon alacsony áron lehetett megvásárolni, így előfordult olyan is, hogy naponta többször mentek megnézni egy-egy filmet. A filmek előtt levetítettek egy filmhíradónak nevezett rövid adást, amelynek leginkább propagandisztikus szerepe volt. Általában olyan híreket adtak le benne, amelyek arról szóltak, hogy az állam vezetői kivel milyen jól cselekedtek, megemlékeztek a neves napokról, mint például a nőnap, felsorolták az állami kitüntetések stb.³²

A városba ideteleptült embereknek saját hagyományaik voltak, melyeket nehéz volt összehangolni, ezért a város és a bányaiüzem csak kis mértékben tudta ezeket támogatni. A legnagyobb támogatást a sport élvezte. Ebben az időszakban nagy anyagi támogatás mellett alapozta meg a város a sport karrierjét. Futball-, kézilabda-, vízilabdacsapatai az országos bajnokság élvonalában játszottak. Ezekből a csapatokból több híres válogatott kötődött a városhoz. Sikeres súlyemelőkből, ökölvívókból, atlétákból világhíres sportolókat neveltek ki a nem kevésbé híres edzők is, akik az életpályájukat itt alapozták meg.

A rohamosan fejlődő település azonban 1987-ben zátonyra futott. A gazdasági érdekek azt diktálták, hogy leálljon az iparhoz szükséges nyersanyag kifejtése a tatabányai medencében.³³ A bányászat és a rá épült nehézipar 110 év után megszűnt.³⁴

³² CZVENITS Hajnalka interjú, készítette: a szerző (tulajdonában), 2014. március 30.

³³ *Tatabánya*, szerk. BÁRSONY László, BÁRDOS István, FÜRÉSZNÉ MOLNÁR Anikó, DR. RAVASZ Éva, Tatabánya, Tatabánya Megyei Jogú Város Közgyűlése Millenniumi Emlékbizottsága, 2000, 10.

³⁴ Uo., 10.

2.2. A vidék irodalmi hagyománya

Tatabánya irodalmi hagyományának kifejtése előtt kitérnék a környező városok, irodalmi és egyéb kulturális hagyományának az ismertetésére, Esztergomra és Komáromra koncentrálva.

Tata és Oroszlány is hozzátartozik a térséghez, azonban a hetvenes-nyolcvanas években ez a két várost, mint Tatabánya vonzáskörzetébe tartozó városokat tartották számon.

Oroszlány a megyeszékhelyhez hasonlóan egyszerű ipari város volt, ahol egyszerűen hiányzott az irodalmi kultúra hagyománya.

Tata ezzel szemben nagy történelmi múlttal rendelkezett, hiszen már a 14. században megépült a tatai vár, ahol 1510-ben országgyűlést is tartottak. A város híres a malmairól, a kézművesiparáról, tavairól, az Eszterházyak által épített kastélyról, kertekről. Ennek ellenére a Kádár-rendszer alatt a várost mellőzték, Tatabánya ármékába szorították.³⁵

2.2.1. Esztergom

A vidék irodalmi hagyománya évszázadokon keresztül csak Esztergomhoz kötődött. Ennek oka egyszerű, Vitéz János érseksége alatt a város megismerkedett a reneszánszsal, továbbá 1483-tól itt tanított Temesvári Perbál is.³⁶

Ezen időszak alatt a város kulturális élete szinte a virágkorát élte, melynek a török hódoltság vetett véget. A hódoltság ideje alatt a kulturális fejlődés megállt, de nem tűnt el teljesen. A török kiűzése után ez a hibernált állapot újraindult, és ismételten fejlődésnek indult a város. Többek között itt nyílt meg az első jezsuita gimnázium.³⁷

2.2.2. Komárom

Komáromban az irodalmi hagyomány fellendítője igazán a 16-17. században érkező reformáció volt, majd a későbbi felvilágosodás.

A 18. században Péczeli József mint irodalom- és kultúraszervező vált híressé. Ő indította el a *Mindenes Gyűjtemény* címet viselő folyóiratot, melyet később Csokonai Vitéz Mihály szeretett volna folytatni.³⁸

A 19. században is jelentős irodalmi élet volt a városban, de igazán a 20. században kezdett újra felpetrezdülni az irodalmi kultúra. Babits Mihály telket vásárolt Előhegyen, Németh László pedig sok időt töltött Sátorkőpusztán.³⁹

³⁵ <http://kunymuzeum.hu/latogatoknak/kuny-domokos-muzeum-var> (2014. március 30)

³⁶ MONOSTORI Imre, *Az Új Forrás vonzásában*, Tatabánya, József Attila Megyei Könyvtár, 1999, 13.

³⁷ *Uo.*, 13.

³⁸ *Uo.*, 14.

2.2.3. Tatabánya

Az új város hároméves tervében fontos részt kapott a kultúra fellendítése is. Ez volt azonban a legnehezebb feladata a városvezetésnek, hiszen a település semmilyen irodalmi hagyománnyal nem rendelkezett.⁴⁰ Úgy vélték, ha már a korszakban egy nívós bányászvárosról, megyeszékhelyről beszélünk, ahol szinte tökéletesen működik az ipar, a KISZ remekül végzi a munkáját és a sport is kiemelkedő, az irodalmat is fel kell hozzájuk zárkóztatni.

1952-ben indítottak egy irodalmi kört, melynek székhelye a megyei könyvtár volt. 1971-ben a KISZ megyei bizottsága kiadott egy antológiát *Többszámban* címmel, melynek lényege az volt, hogy a helyi tehetségek művein keresztül az irodalmat, kultúrát felhasználják a mozgalom politikai, nevelési, ideológiai céljainak eléréséhez.⁴¹

Annak ellenére, hogy Tatabánya a szocializmus egyik mintavárosának számított, az ország egészével egyetemben, itt is minden tevékenység ellenőrzött és szabályozott volt. Leginkább az irodalomra figyeltek oda, hiszen az hasonlított leginkább az élő szóhoz, esetlegesen ezt lehetett a legjobban megérteni, vagy félreérteni. Egy-egy irodalmi eseményen a belügy emberei is megjelentek és mindent feljegyeztek, ami esetleg egy kicsit is eltért a megengedettől.⁴²

Eleinte megjelentetni is csak olyan íróknak, költőknek volt szabad, akiket a pártvezetés „nekünk valónak” titulált. Többször ez azt jelentette, hogy a helyi fiatalokkal szemben a „lekáderezett”, a megyeszékhelyre importált írókat, költőket részesítették előnyben.⁴³

A pártbizottság ideológusainak köszönhetően, akik azt vallották, hogy egy megyeszékhelynek produkálnia kell versenyképes irodalmat, megnyílt a tér a politikailag veszélytelen, dilettáns irodalmat képviselő, legtöbb esetben tehetségtelen költők és írók számára. A munkásgiccs és az amatőrizmus tökéletes példája a *Szén és ember* címet viselő kiadvány.⁴⁴

Ezek mellett azonban volt egy komolyabb publikálási lehetőséget jelentő napilap is, a *Dolgozók Lapja*, mely a hatvanas években kulturális mellékletet közölt a vasárnapi számában. A lap kulturális vezetője Gombkötő Gábor volt. A folyóirat számról számra mutatta be a helyi festőket, grafikusokat, iparművészeket, ahogy azt később az *Új Forrás* is tette.⁴⁵

³⁹ Uo., 16.

⁴⁰ Uo., 17.

⁴¹ Uo., 18.

⁴² Uo., 18.

⁴³ Uo., 18 – 19.

⁴⁴ Uo., 19.

⁴⁵ Uo., 21.

3. Forrás – Új Forrás

3.1. A(z) (Új) Forrás antológia

3.1.1. Az alapítás

Az érett Kádár-korszakban érződött az enyhülés. A hatvanas években az „aki nincs ellenünk, velünk van” szállóige divatozott. A „húzd meg - ereszd meg” kifejezésből inkább az ereszd meg felé hajlott a vezetőség (leginkább azért is, mert ezzel elterelték a figyelmet az egyes politikai akciókról, mint például a Csehszlovákia elleni invázióról), ebből eredendően a hatvanas évek második felétől az enyhülés a kultúrában is érezhetővé vált.⁴⁶

A korszakban Tatabányán ez a változás érzékelhetővé vált az irodalom terén is, hiszen a *Dolgozók Lapjának* kulturális mellékletének köszönhetően a városban elindult egy, a térség irodalmi hagyományát megváltoztató gondolat, mely egyesült azzal a tervvel, hogy a megyeszékhely irodalmát felzárkóztassák az ország irodalmi színvonalához. Gombkötő Gábor és szerkesztőinek fejében e körülmények között született meg egy megyei antológia terve.⁴⁷

Az antológia alapításának történetében az első lépcsőt az jelentette, miként fogadja a megyei pártbizottság az ötletet. A bizottság első embere Havasi Ferenc volt, akiről Monostori úgy emlékezik meg, mint akinek pozitív hatása volt az antológia születésének körülményeire.⁴⁸ Havasi felismerte, hogyha a megyének van versenyképes ipara, mezőgazdasága, bányászata, akkor szellemileg sem maradhat alul a térség. Annak ellenére, hogy Tatabánya a Párt védelmét élvezte, nem ártott az antológia tervének véghezviteléhez, hogy Havasi Ferenc jó kapcsolatot ápolt Aczél Györggyel, a Kádár-korszak kulturális életének irányítójával.

A megyei pártbizottságban Havasi alatt dolgozott Steiner Tibor, aki realizálta főnöke óhaját, és helyet szorított a megye költségvetésében egy évente háromszor megjelenő helyi érdekeltségű kulturális antológia számára. A leendő főszerkesztőt is Steiner jelölte ki. Az ötletgazda, ámde kevésbé megbízható Gombkötő Gábor helyett, az ideológiához és ezáltal a hatalomhoz közelebb álló Payer Istvánt nevezte ki az antológia élére.⁴⁹

1968. nem csak az új gazdasági mechanizmus bevezetésének éve, de ekkor kezdődött meg az anyaggyűjtés az engedélyezett, megyei antológia első számához, amely 1969-ben meg is jelent. Ebben a kezdő számban mutatkoztak be a Kilenceknek nevezett írócsoport tagjainak egy része.⁵⁰ A Komárom megyei

⁴⁶ Uo., 22.

⁴⁷ Uo., 21.

⁴⁸ Uo., 22.

⁴⁹ Uo., 23.

⁵⁰ Az 1960-as években azon bölcsészhallgatókat nevezték Kilenceknek, akik azért álltak össze, hogy együtt hallathassák a hangjukat. Olyan ideológiát képviseltek, amely összeegyeztethetetlen volt a 60-as évek gondolkodásmódjával, ezért a rendszer a tiltott kategóriába sorolta őket.

antológia a *Forrás* nevet kapta, amellyel a Bányai Komél és Féja Géza által szerkesztett 1927-ben megjelent esztergomi versantológiára utaltak.⁵¹ Azonban már ebben az évben problémák adódtak, mert Kecskeméten is megjelent egy *Forrás* címet viselő folyóirat, melyet megegyezés szerint úgy oldottak meg, hogy a tatabányaiak engedtek, és elétek egy Új jelzőt, ebből megszületett az *Új Forrás*.⁵²

Kezdetben még nem létezett központi szerkesztőség. Mindenki maga gyűjtögette a kéziratokat és tette le a főszerkesztő hivatali asztalára. Nem volt külön szerkesztőségi ülés sem, a számok spontán beszélgetésekből álltak össze.

A szerkesztőség egyik legfontosabb tagja Payer mellett Sárándi József volt, aki igazi nevén, Papp Józsefként még a *Dolgozók Lapjába* is állandóan publikált. Sárándi képviselte azt az újfajta irányvonalat, miszerint a lapnak nyitottabbnak kell lennie. Payer védelme alatt állt, amire nagy szüksége volt, hiszen nem egyszer került összetűzésbe a hatalommal. Versei Aczél Györgyöt sem kímélték. Sárándi a minőségi munkát helyezte az előtérbe és nem azt, hogy helyi író vagy költő adta-e a kéziratot, vagy más. A nem helyi szerzőbázist saját bölcsésztaársaiból szervezte.⁵³ A budapesti értelmiségi kör beépült a tatabányai folyóiratba.

Payernek állandóan egyensúlyoznia kellett a két ellentétes impulzus között, míg Sárándi a liberálisabb, minőségi munkát és a tehetséges írókat, költőket helyezte előtérbe, addig a megyei pártbizottság a helyi jelleg állandó és folyamatos erősítését szorgalmazta. A hetvenes évekre Payer feladta az állandó egyensúlykeresést a két ellentétes irányzat között és a Sárándi által képviselt, nyíltabb álláspont mellé állt. Ez eredményezhette azt, hogy az első évtizedben az antológia több olyan „pártfogók nélküli” szerzőtől is publikált, mint Weöres Sándor, Illyés Gyula, Féja Géza, Petri György vagy Csoóri Sándor.⁵⁴

3.1.2. A rovatok

Az évente háromszor megjelenő antológiának több olyan rovata alakult ki – a hatalom utasításának megfelelően –, amely a helyi irodalom támogatását helyezte előtérbe. Kialakult az *Új Forrás*nál egy erőteljes regionális, térségi tehetségek iránti kötődés. A lapban túlnyomórészt helyi szerzők művei jelentek meg. A szépirodalmon túl tanulmányokat és kritikákat is közölt az antológia.

A *Műhely* címet viselő rovatban képzőművészeket, a *Múltunkban* helytörténetészeket, a *Figyelőben* az antológia saját szerzőit mutatták be.

A *Szomszédság* nevet viselő összeállításban a határon túli magyar írók, költők műveit publikálták a szerkesztők. Ez a sorozat volt az *Új Forrás* antológia életében az egyik legfontosabb sorozat, hiszen ezzel

⁵¹ MONOSTORI, *Az Új Forrás...*, i.m., 28.

⁵² FALUDI Ádám interjú, készítette: a szerző (tulajdonában), 2013. november 19.

⁵³ MONOSTORI, *Az Új Forrás...*, i.m., 29.

⁵⁴ *Uo.*, 29.

áthidalta a távolságot a határon túliak és az anyaország szerzői, olvasói között. Felvett egyfajta „híd” szerepet.

55

Igaz, hogy Tatabánya védeltségét élvezett a hatalom felől, ezáltal maga az *Új Forrás* is, mégis voltak az antológiának kötelezettségei, amit teljesíteni kellett. A *Valóság* rovatnak pontosan ez volt a célja. Ebbe a részbe kerültek bele azok a rossz, dilettáns versek, amelyek leginkább a pártbizottság tagjainak szóltak. Olyan írásokat, interjúkat publikáltak itt, amelyek a KISZ tevékenységéről, a munkahelyi közéletéről, vagy a szocializmus munkás hőseiről szóltak.⁵⁶ Ezeknek a kommunista szellemet képviselő írásoknak a létfenntartás végett kellett bekerülniük a lapba. A *Valóság* rovat erős kontrasztban áll a többivel, amelyeket Sárándi szervezett meg.

Érdekes momentuma a lap életének a Váci-kultusz kialakulása. A hatalomellenes Sárándi József révén ismerte meg az *Új Forrás* szerkesztősége Váci Mihályt, akivel már a hatvanas évektől kezdve leveleztek.⁵⁷ Váci egy amolyan „kritikus kommunizmust” képviselt. A korszakban nem volt olyan iskolai ünnepség, ahol nem hangzott volna el egy Váci Mihály vers.⁵⁸

3.2. Antológiából folyóirat

1973-ban beadtak egy „kérvényt” a bizottságnak, amely azt tartalmazta, hogy évente hatszor szeretnék megjelentetni a lapot, természetesen azért, hogy minél több olyan írást tudjanak közölni, amely segíti a szocialista eszme terjedését.

Még ugyanebben az évben Monostori Imrének írott levelében Sárándi azt írta, hogy reméli, hamarosan folyóirattá válnak, hiszen akkor több lehetőség lesz a lap szerkesztésében, de mint antológia korlátozottak.⁵⁹

Az 1979. január 24-én tartott ülésén az Agitációs és Propaganda Bizottság napirendi pontra tűzte az *Új Forrás* ügyét. Az antológia évente hatszor, kéthavonta megjelenő folyóirattá vált. Az újjászületett *Új Forrás* szellemi elődjének tekintette az antológiát, és kijelentette, hogy az élet, a politika és a művészet egységének szellemében szerkesztik tovább a lapot. A minőség prioritást élvezett, azonban még mindig a megyebeliek írásait részesítették előnyben, ámbar egyre több más helyről érkező műveket is közöltek. Rugalmasabban álltak a rovatok szerkesztéséhez is. Az átalakulással tulajdonképpen megtűrt munkát végeztek az addigi támogatottal szemben.⁶⁰

⁵⁵ Uo., 32.

⁵⁶ Uo., 33 – 34.

⁵⁷ Uo., 30.

⁵⁸ CZVENITS Hajnalka interjú, készítette: szerző (tulajdonában), 2014. március 30.

⁵⁹ MONOSTORI, *Az Új Forrás...*, i.m., 82.

⁶⁰ Uo., 87.

Az újdonsült folyóirat pár hónapnál tovább nem dolgozhatott békés körülmények között. Az áprilisi számban megjelentet Nemere István riportja a mentősökről, miszerint azért hajtanak lassabban a mentőautó sofőrök, mint kéne, mert üzemanyag-takarékossági verseny folyik az országban. Az Országos Mentőszolgálat pert indított a lap ellen. A nagyobb bajt elkerülve, a háttérben folyó egyezkedéseknek köszönhetően az Esztergomi Megyei Bíróságon a főszerkesztőnek azt kellett mondania, hogy az *Új Forrás*nak nincsenek bizonyítékai a riportban állítottakról.⁶¹ A kötelező helyreigazítást meg kellett tenni, ámde ez sem ment konfliktusmentesen. Az OMSZ kicsinyelte az általa fogalmazott szöveg betűméretét, továbbá az sem segített a helyzeten, hogy Payer daczból eldugott helyre tördelte a nyilatkozatot. Újabb bírósági végzés érkezett, a helyreigazítást kiemelt helyre, nagy betűkkel kellett elhelyezni.⁶²

Az első komolyabb konfliktuson túllendülve elindították, Sárándi József kezdeményezése révén, az egyik legsikeresebb sorozatukat, mely a nemzetről, mint fogalomról, és mint történelmi valóságról szólt. Ez az eszmecsere irányadó volt a folyóirat életében, sok elismerést kapott.⁶³

Az antológiából folyóirattá való átalakulás belső változásokat is hozott. A rovatokat szépen csöndben megszüntették, a szerkesztés az önkorlátozó látásmóddal szemben nyíltabbá vált. Háttérbe szorult a helytörténet, mellyel azt próbálták bizonyítani, hogy a folyóirat nem zárkózott el a világ elől. Ezzel szemben érzékelhető volt a kritikai írások súlyának növekedése.⁶⁴ A folyóirat ideologizálóbb, politizálóbb lett. A *Szomszédságban* rovat megszűnik, ám nem tűnik el a lap „híd” jellege. A korábbi sorozat munkája tovább él, az itthoni és a határon túli nemzeti kisebbségek irodalmi írásai egyenrangú publikációkként együtt közölték a magyarországi irodalommal.⁶⁵ A megújult struktúrából csupán a képzőművészeti anyagok lógtak ki, hiszen azok konzervatívabb értékrendet képviseltek.

A kezdeti nehézségek után az újjászületett folyóiratról még a *Magyar Hírlap* is elismerően írt. A szerkesztőség tagjai leginkább a *Dolgozók Lapjának* kritikájára voltak kíváncsiak, hiszen a napilap álláspontja mögött a megyei pártbizottság véleménye húzódott. 1980. január 18-án, Sárándi révén az *Új Forrás* bemutatkozott Budapesten. 1983-ra több elismerést is kapott a folyóirat. Országos szinten megnőtt az érdeklődés a megyei kulturális lap iránt. Az *Új Forrás* felnőtt, már be tudott tagozódni a magyar szellemi életbe.⁶⁶

1982-ben létrehoztak egy főszerkesztő-helyettesi pozíciót, amelyet Monostori Imrének ajánlottak fel. Ennek a pozíciónak köszönhetően Monostorit elküldték a Kulturális Minisztérium által finanszírozott kétéves

⁶¹ Uo., 88.

⁶² Uo., 88.

⁶³ Uo., 88 – 89.

⁶⁴ Uo., 89.

⁶⁵ Uo., 115.

⁶⁶ Uo., 97 – 114.

„vezetőképző iskolába”.⁶⁷ A Budapesten töltött két év alatt több potenciális *Új Forrás*-szerzőt gyűjtött maga köré, köztük Nagy Gáspárt is.⁶⁸

4. „Nem voltam bátor, csak nem mertem félni!”

4.1. Nagy Gáspár élete és költészete

Nagy Gáspár 1949. május 4-én egy mélyen vallásos paraszti családban született Bértaváron. Ebben a Vas megyei kis faluban töltötte első tizennégy évét. Különös időszak volt ez a számára, hiszen kettős családi élet alakult ki körülötte. Szülei a pár kilométerre lévő Nagytaliban éltek, míg ő keresztanyjával, Kelemen Rózsával az anyai nagyszülők házában, Bértaváron maradt, ahol aztán kijárta az elemi iskolát.⁶⁹

Kisgyermek korában tapasztalta azokat az élményeket, amelyek később befolyásolták költői szemléletét. Ezek az ötvenes évekbeli tapasztalatok a szegényparasztság küzdelmeihez és világszemléletéhez kötődtek.⁷⁰ Első versét ötödikes korában, a halottak napi temetőjárás okozta meghatódás, megilletődés és megrázkódtatás hatása alatt írta.

Bértavárról a család óhajára a Pannonhalmi Bencés Gimnáziumban került, itt folytatta tanulmányait, ahol kinyílt előtte a világ. Megismerkedett Magyarország ezeréves történelmével, és a sokszínű kultúrával. Történelmi érzékenysége csak ezekben az években erősödött meg, bár '56-ban saját maga is megtapasztalhatta magát a történelmet.⁷¹

1956 forradalmi napjaiban édesapja és nagybátyja a Szabad Európa Rádiót hallgatta.⁷² Az igazi élmények november negyedikével kezdődtek, mikor a nyugati határ felé menekülők náluk kértek menedéket. Megrázó élményként kezelte a két évvel későbbi megtorlást is, örök emlék maradt, mikor látta sími az apját Nagy Imre és társai kivégzése napján. A 2002-ben a *Heti Válasz* által közölt beszélgetésben így mesél ezekről a költő: „Jöttek gimnazisták, egyetemisták, akik meséltek a budapesti eseményekről, a Corvin közről, a Práter utcáról, a harcokról, a Molotov-koktélok használatáról. Hétévesen ittam minden szavukat. Két évvel később a Vas megyei napilapban egy kis hír tudatta, kivégezték Nagy Imrét és társait. Nagymama megjegyezte: a jó Isten megbünteti őket.”⁷³

Baltavár mellett Pannonhalma is a hűség és a nyitottság jelképévé vált Nagy Gáspár világszemléletében. A menekülöktől kapott információkon, a Nagy Imre kivégzése általi traumán kívül egy

⁶⁷ Uo., 110.

⁶⁸ Uo., 111.

⁶⁹ GÖRÖMBEI, Nagy..., i.m., 20.

⁷⁰ Uo., 22.

⁷¹ Uo., 22.

⁷² Uo., 22.

⁷³ OSZTOVITS Ágnes, „...nem szabad feledNI!” Nagy Gáspár a forradalomról, a jelentésekbe zárt életről és egy kényszerű szakításról, *Heti Válasz*, 2002, 41.

pannonhalmi szál is köti a forradalomhoz a költőt. Erről a *Pannon Tükör*ben nyilatkozott: „Amikor ’63-ban a bencés gimnáziumba kerültem, sokan suttogtak arról, milyen retorziók voltak a forradalom emlékének ápolásáért, merthogy a diákok gyertyát gyújtottak ’60 – 61-ben november 4-én. Hallottam arról is Söveges Dávid igazgatót miként verték félholtra ’57-ben, mert nem volt hajlandó kiadni a forradalomban részt vett diákokat, mondván, Pannonhalma se a nyilasoknak, se az oroszoknak nem nyitott ajtót.”⁷⁴

Az érettségi után egy évig fizikai munkát kellett végeznie, mert a jeles érettségi ellenére nem vették fel az egyetemre. Ekkor kezdett el újból verseket írni. 1968 őszén felvételt nyert a szombathelyi főiskola népművelés-könyvtár szakára. Ebben az időszakban már rendszeres írt, 1968-ban már verseket publikált a szombathelyi diák-periodikába, a *Jelentkezünkbe*.⁷⁵ Első versközlésének azonban az 1971-es *Jelenkor* decemberi számát tekinti, hiszen a folyóirat nem a fiataloknak kijelölt rovatban, hanem a „nagyok” mellett, Illyés Gyula, Weöres Sándor és mások művei mellett közölte *Születésnapomra* című művét.

Szombathely fontos állomás volt az életében. Itt ismerkedett meg a Kilencekkel, Nagy László költészetével és személyiségével. A Kilencek segítségével kapcsolódott bele a költészet áramkörébe, általuk került közel Nagy Lászlóhoz, Kormos Istvánhoz, Weöres Sándorhoz, Jékely Zoltánhoz, Pilinszky Jánoshoz és másokhoz.⁷⁶

Világszemléletének átalakulásában döntő szerep jutott az 1968-as évnél. Ekkor döbrent rá, hogy egy olyan Kelet-Közép-Európában él, ahol minden megtörténhet. Elkezdett érdeklődni a cseh irodalom és filmművészet iránt, megismerkedett a legyen, szlovén, szerb, horvát és román irodalmi hagyományokkal is. „Ez volt az az időszak, amikor a fiatalok autóstoppal indulnak északnak, délnek, keletnek, hogy megismerkedjenek az addig jobbra elzárt szomszéd népek életével, művészetével. [...] Hirtelen kitágult a világ, eufórikus kétségbeesésben is voltunk, éreztük, bármi megtörténhet velünk.”⁷⁷

1971-ben diplomát szerzett Szombathelyen. Könyvtárosi állást kapott a Zrínyi Katonai Műszaki Főiskolán, de néhány hónap múlva gyanússá vált a tevékenysége, mert „jó” könyveket ajánlott az iskolásoknak, ezért elbocsájtották.⁷⁸ Több Szabó Ervin fiókkönyvtárban is dolgozott, de ilyenkor már egyre jobban érdekelt az írás. 1973. október 20-án Kormos István segítségével az Írószövetség könyvtárába került.

1975-ben az ő nyitóversével indult a *Mozgó Világ*. A vers eredeti címe *Szaltószabadság* volt, de ezt nem engedélyezték, így *Csak nézem Olga Korbutot*⁷⁹ címmel jelent meg. Ugyanebben az évben megjelent

⁷⁴ <http://www.nagygaspar.hu/honlap/index.php/irasok/beszelgetesek/396> (2014. március 30.)

⁷⁵ GÖRÖMBEI, Nagy..., i. m., 24.

⁷⁶ Uo., 24.

⁷⁷ *Jókedvetem és kétkedéseimet mondom el – Beszélgetés Nagy Gáspár költővel az életmű összetevőiről, a temetetlen holtakról és a pártoskodás hátulütőiről.* SZAKOLCZAY Lajos interjú, Új Magyarország, 1992. március 31.

⁷⁸ GÖRÖMBEI, Nagy..., i. m., 26.

⁷⁹ Szovjet színekben versenyző tornász. Az egyik legnépszerűbb sportoló volt a hetvenes években. Nagy hatása volt a női szertornára.

első verseskötete *Koronatűz* címmel. A kötet szerkesztője Kormos István volt. Az év végén Kormos felkérte, hogy legyen „szerkesztő-bojtára” a Móra Kiadónál. Itt 1980-ig dolgozott.⁸⁰

Az Írószövetség 1981. december 13-ai közgyűlése történelmi mérföldkő volt, hiszen 1956 után ekkor tartottak először titkos választást.⁸¹ Ezen a közgyűlésen került be Nagy Gáspár az Írószövetség választmányába, továbbá a választmány titkárrá is választotta.

Az Írószövetség a korszak szellemi szabadságért folyó küzdelem fóruma volt. Igaz, hogy a hatalom a könyvkiadást, a folyóiratokat is cenzúrázta, de a választmányi ülések felszólalóit nem tudta korlátozni. A választmány tagjai között sokan szerepeltek a szamizdatként másolatokban terjesztett *Bibó Emlékkönyvben*.⁸² Az írószövetség ülésein rendszeressé vált a politikai hatalom és az írók összeütközése. Ezeknek a küzdelmek aktív résztvevője volt Nagy Gáspár.

Titkárként feladati közé tartozott a vidékkel való kapcsolattartás, a különböző írócsoportok segítése, a választmányi ülések eszméinek közvetítése: „Titkári minőségemben is naponta gyűjtöttem a fekete pontokat, mert másképp foglaltam állást, mint ahogy azt a minisztérium és a Pártközpont elvárta volna a titkártól.”⁸³ Minden lépését figyelte a politikai rendőrség: „Kiderült, hogy kerek húsz esztendeig, 1970 és 1989 között figyelték. Szombathelyen kezdődött öt-hat jelentéssel, aztán Budapesten már minden lépésemet követték, életem minden apró mozzanatára kíváncsiak voltak. Számon tartották irodalmi próbálkozásaimat, baráti kapcsolataimat, szerelmeimet, levelezésemet, erdélyi utazásaimat.”⁸⁴ Minden megyében készült róla jelenés, melyeknek köszönhetően a hatalom a költő barátaival együtt „ellenséges ellenzékinek” minősítették. Nagy Gáspár nem értette miért nevezték így őket. „Talán azért nevezték minket, Csoóri Sándort, Ilia Mihályt, Baka Istvánt, Lezsák Sándort, Zalán Tibort és jómagamat ellenzéki ellenzéknek, hogy megkülönböztessenek az úgynevezett demokratikus ellenzékétől.”⁸⁵

1982-ben egyedül az ő versét (*Három megjegyzés: egy válasz*) hagyták ki a nyolcvanéves Illyés Gyula tiszteletére készülő *Tiszatáj* számából, mert egyértelmű utalásokat fedeztek fel Illyés *Egy mondat a zsarnokságról* című, az indexen lévő versére.⁸⁶

Hatévnyi küzdelem után 1985 júniusában a művelődési miniszter engedélyével létrejött a Bethlen Gábor Alapítvány. Az Alapítványt közadakozásból a nemzet javára alapították, mely Bethlen Gábor szellemében segíti díjaival a magyarság szellemi összetartozását, kultúrájának és történelmi hagyományainak ápolását.⁸⁷ Az Alapítvány titkári pozíciójára Nagy Gáspárt jelölték ki.

⁸⁰ GÖRÖMBEI, Nagy..., i. m., 26 – 27.

⁸¹ GÖRÖMBEI, Nagy..., i. m. 27.

⁸² GÖRÖMBEI, Nagy..., i. m., 27.

⁸³ NAGY Gáspár, *Egy vers elő- és utóélete* = PETRIK Béla, *Tavasznak: az Öröknyár (Bevezetés egy ismeretlen Nagy Gáspár íráshoz)*, Hítel, 23. évf., 5. szám, 65.

⁸⁴ OSZTOVITS Ágnes, „...nem...”, i. m., 41.

⁸⁵ Uo., 42.

⁸⁶ Görömbei, Nagy..., i. m., 28.

⁸⁷ Uo., 29.

1985-ig töltötte be az Írószövetség titkári állását. Márciusban kellett távoznia az *Új Forrás*ban és a *Tiszatáj*ban megjelenő versei miatt.

1988-ban az első független lap, a *Hitel* szerkesztője lett, mely egyszerre volt kulturális és politikai fórum.⁸⁸

Az idők során betöltött pozícióinak köszönhetően szinte minden élő magyar író, költőt megismert, továbbá virágzó külföldi kapcsolatokat is kialakított. Ezt a népszerűséget annak is köszönhette, hogy a folyamatos ellenzéki magatartása miatt a politikai hatalom egyik főellenségévé vált, amely a kevésbé bátor emberekben pozitív szimpátiát váltott ki.

A rendszerváltás idején Nagy Gáspár számára is elérkezett az enyhülés időszaka. 1988. június 16-án az ellenzék által szervezett megemlékezésen elmondhatta az *Öröknyár: elmúltam 9 éves* és *A Fiú naplójából* című versét. Egy évvel később, 1989. június 16-án, Nagy Imre és társai újratemetésén az Írószövetség koszorúját Cseres Tibor elnökkel Nagy Gáspár helyezhette a sírra. A rendszer változásával a költő élete is megváltozott. Véget ért a két évtizedes rendőrségi megfigyelés, a zaklatások és politikai büntetések sora⁸⁹

A pályája kezdetén négy költő volt rá nagy hatással: Nagy László, Kormos István, Jékely Zoltán és Pilinszky János, de Weöres Sándorhoz is erős szálak fűzték.⁹⁰ Nagy László és Kormos István lettek első kritikusai és mesterei. A magyar költőkön kívül Bibó István és Németh László munkássága is alakítója volt világképének. A hatvanas évek elején figyelt fel a közép-európai irodalomra, különösen Milan Kundera és Zbigniew Herbert művei és emberi magatartása volt Nagy Gáspárra nagy hatással.⁹¹

Nagy Lászlót már az egyetemi évek alatt felfedezte magának. Leggyakrabban őt emlegeti mestereként. Kapcsolódásuknak sok szembetűnő nyoma felfedezhető, többek között gyermekkori élmények, világszemléleti alapelvek, a költői képek metaforikus gazdagsága, illetve az Ady Endrétől átöröklött ítélkező költői magatartás. Mindezek ellenére több különbséget is találunk. Nagy Gáspár költészetének eredete nem vezethető vissza a népköltészeti és paraszti kultúrához, annak ellenére, hogy nyomai megtalálhatóak benne. Különbség még kettejük között az is, hogy míg Nagy László a keresztény kultúra motívumait mitizálja, addig Nagy Gáspár keresztény képei mély vallásosságból fakad.⁹²

Különös az, hogy Kormos Istvánt csak az 1971-es *Szegény Yorick* című kötetből ismerte meg. Kormos eszmei tanácsát követve vált nyitottá a világra, terjesztette ki a tájékozódási terét. Ezen felül Kormos költői szemléletét is belevonta a saját költészetébe.⁹³

Jékely Zoltánt a legnagyobb költők között nevezte meg. Tiszta beszéde, összetett látásmódja és erős tartása is példaként szolgált számára. Kormos István csodálkozva mondta azt Nagy Gáspárról, hogy „ha egy

⁸⁸ Uo., 29.

⁸⁹ Uo., 29.

⁹⁰ Uo., 30.

⁹¹ Uo., 31.

⁹² Uo., 31 – 33.0

⁹³ Uo., 33.

fiatal költőt ennyire érdekli Jékely, már Károli Gáspárig legalább, de ha végiggondolod, a Halotti Beszédig érdekelni fogja a magyar hagyományt.”⁹⁴

Pilinszkyvel való rokonságát a kereszténység eszméje iránti érzékenység bizonyítja. Etikai kérlelhetetlensége, a világképet megalapozó mély vallásosság és ennek motívumainak meghatározó és állandó jelenléte miatt beszélhetünk közös költői világképről. Különbözőségük a Nagy Gáspár költői énjének transzcendens iránti hit kételynélküliségéből fakad. Továbbá Nagy költészetében az Adyra jellemző lázadozás, örök elégedetlenkedés gesztusait a diktatórikus társadalmi berendezkedés kritikájának tartja fent.⁹⁵

Weöres Sándor formaművészete is nyomott hagyott Nagy Gáspár költészetében. A játék is megjelenik a verseiben.

Láthatjuk, hogy négy különböző költő volt ösztönző hatással Nagy művészetére, azonban nyitottsága abban mutatkozik meg, hogy tette magáévá a különböző költői látásmódokat.

4.2. 'MegjelenNI' (A versek által kiobbant botrányok és azok következményei)

Nagy Gáspár huszonkét éves korában úgy jelölte meg erkölcsi világképének irányát, hogy „gyermeki naivsággal csak igazmondókat és hazugokat tudtam és tudok ma is megkülönböztetni.”⁹⁶ Ebben a kijelentésében felfedezhetjük a teljes költészeti pályájának vezérfonalát.

A verseiben megjelenő lírai én átveszi azt az erkölcsi irányt, amely nem tűri a hazugságokat, a többértelműséget. Az aktuális ellenfél megsemmisítésének módja, ha kilépünk a hazugságok világából és megnevezzük azokat, amiktől szabadulni akarunk.

Nagy Gáspár verseiben nem adott helyet a másodlagos jelentésű szavaknak, kifejezéseknek. Márkus Béla azt írta költészetéről, hogy már-már „» megmenthetetlenül személyes « az ő művészete is, sok az alkalmi jellegű, az eseményekre közvetlenül reagáló vers”.⁹⁷ Versesköteteiben nyomokat hagyott gondolkodásmódjának és érzelmi világának feszültsége.⁹⁸

Negyedik kötete, a *Kibiztosított beszéd*, amely 1987-ben jelent meg, már az '56-os események vállalása köré épült. 1956 októberének történései a költői világszemlélet középpontjába került.⁹⁹ Nagy Imre alakja és motívuma továbbtagult a magyar történelmen, egyetemes problémává alakult, azaz nem csak politikai, társadalmi vagy történelmi erőként jelent meg, hanem az embert meghatározó erkölcsi dilemmává

⁹⁴ KORMOS István, *A hagyomány szerepe a fiatal magyar lírában. Domokos Mátyás beszélgetése Kormos Istvánnal = Kormos István művei*, szerk. DOMOKOS Mátyás, NAGY Gáspár, Budapest, Osiris-Századvég Kiadó, 1995. 281.

⁹⁵ GÖRÖMBEI, Nagy..., i. m., 35.

⁹⁶ MONOSTORI Imre, „...a költő már csak ilyen: személyiségét kitágítja a világmindenségre...” Nagy Gáspár példája, Új Forrás, 2009/6. (http://www.jamk.hu/ujforras/0906_16.htm 2014. április 13.)

⁹⁷ MÁRKUS Béla, *A költő egyszemélyes pere, Nagy Gáspár: Múlik a jövőnk*, Tiszatáj, 1990/10, 48.

⁹⁸ MONOSTORI Imre, „...a költő... i. m. (http://www.jamk.hu/ujforras/0906_16.htm 2014. április 13.)

⁹⁹ MÁRKUS Béla, *A költő...*, i. m., 46.

vált.¹⁰⁰ A *Kibiztosított beszéd* kötet szorosan kapcsolódott a *Földi pörök* című kötethez, de itt már sokkal nyitottabb és közvetlenebb a költői beszéd. A „kibiztosított” a kötet címében azt jelentette, hogy robbanásra készen, vagyis az igazság elhallgatása nélkül szólni. Ezt a kibiztosítás nélküli hangnemet a politikai hatalom is érzékelte. A rendőrség már az írószövetségi titkári kinevezése óta figyeltetett Nagy Gáspár verseit szigorú cenzúra alá vonta. A *Tiszatáj* 1982. novemberi számából kivágták a *Három megjegyzés: egy válasz* című versét, illetve a negyedik kötete csonkán jelent meg: két verset, az *Öröknyár, elmúltam 9 éves* és *A Fiú naplójából*, kivettek a kötetből, melynek borítóját éjszaka cserélték ki a nyomdában.¹⁰¹ Az 1989-ben bekövetkezett rendszerváltozás tette lehetővé, hogy megjelenhetett *Múlik a jövők* című kötete, amely régi és új verseket is tartalmazott. A válogatott versek között helyet kapott a *Kibiztosított beszéd* kötetből kiszorult, az *Új Forrás* 1984/5. (októberi) számában megjelent *Öröknyár: elmúltam 9 éves* címet viselő és a *Tiszatáj*-ban 1986 júniusában publikált *A Fiú naplójából* című alkotásai.

4.2.1. Öröknyár: elmúltam 9 éves

A tatabányai *Új Forrás*-ban megjelenő vers, mely a kötet címéhez méltón, igazán kibiztosított beszéd volt, országos szellemi és politikai botrányt keltett.¹⁰²

Öröknyár: elmúltam 9 éves

a sír

NIncs sehol

a sír

a gyilkosok

a test

se I T T

NIncs sehol

a test

se O T T

a csont

a gyilkosok

NIncs sehol

a csont

(p. s.)

egyszer majd el kell temetNI

és nekiünk nem szabad feledNI

a gyilkosokat néven nevezNI

(1983)

¹⁰⁰ MONOSTORI Imre, „...a költő... i. m. (http://www.jamk.hu/ujforras/0906_16.htm 2014. április 13.)

¹⁰¹ GÖRÖMBEI, Nagy..., i. m, 93.

¹⁰² Uo., 109.

1984. május elsején szívrohamban elhunyt Payer István, aki a kezdetektől, azaz 1968-tól a főszerkesztői pozíciót töltötte be az *Új Forrás*-nál. Ekkor már Monostori Imre mint főszerkesztő-helyettes dolgozott a lapnál, így neki volt a legnagyobb esélye arra, hogy kinevezzék főszerkesztőnek.

Az 1984-es nyár úgy múlt el, hogy még mindig nem volt a folyóiratnak főszerkesztője. Monostori és Sárándi, aki a lap főmunkatársa volt, fogadták a kéziratokat a következő, októberi számhoz. Nagy Gáspártól is vártak három verset, amelyek közül egyet – az *Ilyen világ* címűt – elutasítottak, túl erősnek érezték.¹⁰³ Helyette másik verset kértek tőle, amely hamarosan meg is érkezett. Az *Öröknyár...* versét küldte. Sem Sárándi József, sem Monostori Imre nem találta ki, kiről, kinek szól a vers. Illeszkedett a másik két vers témájához, hangulatához, nem vették észre benne a „bombát”, amely a lapszám megjelenése után robbant. A Nagy Gáspár-versek az októberi számban jelentek meg, melyről így ír Monostori a folyóiratról szóló könyvében: „A fátum ereje, a sors akarata: mi mást mondhatnék. Éppen az *októberi* számban. (Hiszen kéthavonta jelentünk meg: az augusztusiról már lekészt, a decemberi viszont nagyon messze lett volna.) Végül is logikus és természetes volt ez a „fátum”. Persze, már legalább tíz éve büszkén hangoztatnám azt is, hogy én (mi) már akkor követeltem, követeltük Nagy Imre rehabilitálását, újra temetését, stb. Ámde ez a bátorság, sőt vakmerőség csak Nagy Gáspárban volt meg. Bennem bizony nem.”¹⁰⁴

Ezekben az időkben még az *Új Forrás* szerkesztősége a Március 15. úton volt. Sok író, költő, kritikus, történész, vagy bárki, aki publikált a folyóiratba bemehetett. Beszélgettek a szerkesztőkkel, egymással, megmutatták a legfrissebb kéziratokat, új könyveket, megvitatták a híreket. Faludi Ádám, költő, aki rendszeresen publikált a folyóiratba így emlékszik vissza arra a napra, mikor megjelent az *Új Forrás* 1984/5. (októberi) száma: „Már nem tudom, hogy szerepeltem-e abban a számban, de épp akkor jött meg, belelapoztam. Sárándi, Monostori, meg talán a szerkesztőségi titkár (Sáríka?) volt ott. Semmi izgatottság. Se Sárándi, se Monostori nem lapoz rohamtempóban a később nagy hírre szert tett Nagy Gáspár vershez. Nem is ajánlják figyelmembe, hogy na, ezt figyeld meg! [...] Semmi. Ha gondolták is, hogy az *Öröknyár, elmúltam 9 éves* című versben a kiemelt NI Nagy Imrét jelenti, nem sokat jelentett ez akkor már, a büntetési tételek terén.”¹⁰⁵

A szerkesztőség tagjai közül senki nem gondolt arra, hogy ezzel a verssel kipattan a nyolcvanas évek legnagyobb kultúrbotránya.¹⁰⁶ (Persze könnyen ki lehetett volna találni, hogy 1958-ban Nagy Imre és társai kivégzésekor Nagy Gáspár kilenc éves volt.) Egy helyi feljelentés alapján a rendőrség is (félre)értelmezte a verset, amit nem tudtak elbagatellizálni, hiszen a bejelentés a belső elhárításnál történt, így a megyei pártbizottságnak is be kellett kapcsolódnia az ügybe.¹⁰⁷ Nagy Gáspárt még Sárospatakon figyelmeztették, hogy túl bátor verset publikáltak tőle az újságban: „...hallottam egy irodalmi lap szerkesztőjétől, hogy »bátor

¹⁰³ MONOSTORI, *Az Új...*, i. m., 140.

¹⁰⁴ MONOSTORI, *Az Új...*, i. m., 141-142

¹⁰⁵ FALUDI Ádám interjú, készítette: a szerző(tulajdonában), 2013. november 19.

¹⁰⁶ CSIKI László, *Öröknyár, Nagy Gáspár: Szabadrabok*, Képes Extra, 2001/9, 10.

¹⁰⁷ MONOSTORI, *Az Új...*, i. m., 142.

verset közöltem, balhé lesz belőle «. Egy héten belül valóban állt a bál. A szerkesztőségből érkező információk szerint a lapot feljelentették.»¹⁰⁸

Megkezdődtek a kihallgatások. A megyei első titkár magához hívatta Monostori Imrét, aki előtt világossá vált, hogy a folyóirat jövője érdekében csak a „távlatos” gondolkodásmód az egyetlen lehetőség. A helyzet bagatellizálása, félremagyarázása, és ha nincs más, a felelősség és a büntetés teljes magára vállalása az, amit megoldásnak vélt. Azzal is tisztában volt, hogy erről a szerkesztői döntéséről majd nyilvánosság előtt is számot kell adnia. Ilyennek számít a Magyar Kommunista Párt Komárom megyei Bizottságának írt igazoló jelentése: „Nagy Gáspár versei – kérésemre – 1984 nyarán érkeztek szerkesztőségünkbe. A szokásos munkamegosztás szerint a szóban forgó verset is ketten olvastuk el; a lap főmunkatársa és én. A közléssel kapcsolatban semmiféle aggályunk nem merült fel. Már csak azért sem, mivel az *Öröknyár*... mellett közölt másik két Nagy Gáspár-vers közül a másodikat (*Nyárba fagyottan*) hangulatában, témájában – a „személyi kultusz” időszakának sokat emlegetett és sokat bírált jelenségei – szerves rokonságot mutatott. Az inkriminált „NP” betűpárost a jellegzetes Nagy Gáspár-i infinitívus-játék újabb jelentkezéseként fogtam fel. [...] Sem a korrektúra után, sem a nyomás megkezdésekor nem kaptam jelzést arra vonatkozólag, hogy ez a Nagy Gáspár-vers esetleg nem kívánatos politikai gyűanyagot is tartalmazhat.»¹⁰⁹

Az tagadhatatlan, hogy a cím szerves része a versnek, hiszen funkciója van: Nagy Imre kivégzésének időpontját jelöli meg, 1958. június 16-át. A címben megjelenő „öröknyár” egyszerre kétféleképpen is értelmezhető. Egyrészt jelezheti azt a nyarat, amely során látta, hogy édesapja és nagybátyja megsiratja Nagy Imrét, és ez az érzelmi megrázkódtatás örökre nyomott hagyott benne. Másrészt, ha a költői személyiség felől vizsgáljuk, és az „öröknyár” valóban örömet sugárzó szó, akkor értelmezhetjük úgy, mint a felismerés örömét, annál az időpontnál állítja meg az időt, mikor eljutott a teljes igazság megismeréséhez.¹¹⁰

A verskép kalligrammatikus¹¹¹ jellegű. Az írásképet nem tudjuk teljesen értelmezni, sem azt, hogyan kell pontosan olvasni, ugyanis nem tudjuk milyen sorrendben kéne elmondanunk azokat a hiányokat (sír, holttest, bűnösök), amelyeket a költő a versben megidézett.¹¹² A nagybetűvel írt „NP” Nagy Imre monogramja, mely a „korrumpálhatatlan hangot hordozta” a versben¹¹³

4.2.1.1. A Nagy Gáspár-ügy az *Új Forrás* szemszögéből

Az ügyben nem csupán az elsődleges politikai kérdések voltak az igazán fontosak, vagy az, hogy a vers mennyire számított az állam elleni izgatásnak. A hatalom kihasználta ezt a lehetőséget olyan emberek

¹⁰⁸ NAGY Gáspár, *Egy vers elő- és utóélete* = PETRIK Béla, *Tavaszunk: az Öröknyár (Bevezetés egy ismeretlen Nagy Gáspár íráshoz)*, Hítel, 23. évf., 5. szám, 64.

¹⁰⁹ MONOSTORI, *Az Új...*, i. m., 143 – 144.

¹¹⁰ GÖRÖMBEL, *Nagy...*, i. m., 110.

¹¹¹ Lényege, hogy az írásképet és a fogalmi rész együtt érvényes, kiegészítik és magyarázzák egymást.

¹¹² GÖRÖMBEL, *Nagy...*, i. m., 111.

¹¹³ Uo., 112.

közéletből való eltávolítására, akik évek óta a szocialista ideológiától idegen tevékenységet folytattak. Ilyen személy volt Sárándi József, aki többek között versei miatt kezdett kellemetlenné válni a hatalmi vezetők számára, illetve Nagy Gáspár.

A folyóirat októberi számát összeszedték az utcai standoktól, már ahonnan még nem fogyott el, illetve a könyvtárak szabadpolcairól bevonták.¹¹⁴

Sárándi és Monostori az ügy elején még ugyanarra a szankciókra számíhattak: fegyelmi és prémiummegvonás.¹¹⁵ Pár nappal később ez megváltozott. Aczél György utasítására Sárándival szemben szigorították a büntetést. Az elbocsájtás mellett döntöttek, de még nem volt meg a megfelelő indok ennek a végrehajtására.

Az ügy azonban folytatódott, már a szerkesztőség falai között is kutakodott a hatalom, ugyanis eltűnt az *Új Forrás* következő számának teljes kéziratkötege, majd a nap végére a az egész visszakerült a helyére.¹¹⁶ Ekkor már nem volt kétség afelől, hogy figyelik az újság minden mozzanatát. Monostori Imre, mint felelős vezető kérdőre vonta a megyei pártbizottság titkárát, aki elárulta neki, hogy az az ember, akiről kiderítették, hogy elvitte a dossziét, nem az ő emberük. Ezek után a főszerkesztő-helyettes erősködött, hogy feljelentést tesz, mire a megyei pártvezetés, hogy elkerülje a még nagyobb botrányt, feloszlatta a szerkesztőséget. Ez az intézkedés megfelelő indokot adott arra is, hogy teljesítsék Aczél utasítását, Sárándi Józsefet elbocsájtották.¹¹⁷

Több kérdést felvet az, hogy Monostori csupán megrovásban részesült, miközben a lap főmunkatársát elküldték a laptól, azonban mindenre a válasz egyszerű: Monostori Imre személye nem érdekelte Aczél Györgyöt. Ezt a döntést az is erősítette, hogy Monostori sem főszerkesztő, sem párttag nem volt, tehát semmi értelme nem lett volna menesztésének.¹¹⁸ Továbbá, ebben a döntésben az is szerepet játszott, hogy a megyei tanács és pártbizottsági vezetők közül többen szolidaritást érzett az *Új Forrás* iránt, természetesen csak négyyszemközt.¹¹⁹ Monostori Imre döntése, azaz, hogy a lapnál maradt (aminek az volt az egyik következménye, hogy több évre megszakadt a kapcsolat közte és Sárándi között), az *Új Forrás* további működését biztosította.¹²⁰

Nehéz hónapok következtek. Monostorinak bizonygatnia kellett, hogy nem dolgozik besúgóként a pártnak, illetve, hogy nem végez a hatalom ideológiájával összeegyeztethetetlen tevékenységet.

Mivel Monostori Imre nem mondhatta el a per részleteit, ezért az országban senki sem tudta, pontosan mi történt az *Új Forrás*nál.¹²¹ Mindebből az következett, hogy kevesebb kézirat érkezett a folyóirat

¹¹⁴ NAGY Gáspár, *Egy vers elő- és utóélete* = PETRIK Béla, *Tavaszkunk: az Öröknyár (Bevezetés egy ismeretlen Nagy Gáspár íráshoz)*, Hítel, 23. évf., 5. szám, 64.

¹¹⁵ MONOSTORI, *Az Új...*, i. m., 146.

¹¹⁶ Uo., 146.

¹¹⁷ Uo., 146.

¹¹⁸ Uo., 148.

¹¹⁹ Uo., 148.

¹²⁰ Uo., 148.

¹²¹ Uo., 149.

szerkesztőségébe. A nevükre érzékeny írók, költők nem szívesen küldtek olyan folyóiratnak kéziratot, amely összedolgozik a hatalommal.¹²² Ehhez még az csatlakozott, hogy pár hét alatt új szerkesztőséget kellett felállítani, hiszen a munka nem állhatott le. 1985-ben lecserélték a folyóirat fedőlapját, amit a *Dolgozók Lapja* erős kritikával illetett, továbbá a lapnak még mindig nem volt főszerkesztője.

A külvilág ezzel szemben mit sem érzékelt abból a kaotikus állapotokból, ami a szerkesztőségben zajlott. Sőt, egyre több olyan levél érkezett, amelyben elismeréssel szóltak arról a bizonyos „5-ös”, vagyis az októberi, számról, illetve afelől érdeklődtek, hogy mi is történt valójában az 1984/5. szám megjelenése után.¹²³

1984 karácsonyában Monostori Imrét felvették a Magyar Írók Szövetségének tagjai közé, az éves lapértékelésben feltűnt a hatalom felőli „megbocsátás”. 1985 tavaszára a helyi viharok csendesülni látszódtak, amelyben nagy szerepe lehetett Nagy Gáspár írószövetségi titkári állásáról való lemondásának, illetve Havasi Ferenc *Új Forrás* melletti kiállításának is.¹²⁴

A hatalom felől is enyhülés érkezett. A „fő figyelők”, ahogy Monostori nevezte őket, a *Népszabadság* és körülötte elhelyezkedők álláspontját is figyelni kellett. Nekik is oldalt kellett választani az *Új Forrás*-ügyben a hatalom sugallatai alapján. 1985 tavaszára kezdett elülni a botrány, mind politikai, mind személyi részről. A *Népszabadság* nevelő hangnemet megütve nyilatkozott a folyóiratról: tetszett is, meg nem is az *Új Forrás*.¹²⁵

A nyár további része eseménytelenül telt a szerkesztőség életében. 1985 októberében kis ünnepség keretében kinevezték Monostori Imrét főszerkesztőnek.¹²⁶

A kezdeti kellemetlenségek után a folyóirat új életre kelt. A fent említettek alapján arra következtethetünk, hogy az *Új Forrás*nak nem ártott Nagy Gáspár verse. Országszerte – még ha a Nagy Imre-botrány miatt is – ismertté vált az újság. „Körüllengte a lapot az erkölcsi megbecsülés -, már ami az akkori magyar szellem élet velünk és nem a fönnálló politikai rendszerrel rokonszenvező nagy táborát illeti.”¹²⁷

Elterjedt a hír, hogy a folyóirat példányait bezúzták, így hát fénymásolatban kezdték el terjeszteni, főként az egyetemeken.¹²⁸ Elkezdtek érdeklődni a lap többi száma iránt is, hosszú éveken át többször is előkerült a vers, főként a rendszerváltási időkben, és vele együtt annak a tatabányai folyóiratnak az ügye, a neve, amellyel kapcsolatba hozható.¹²⁹

4.2.1.2. Az *Új Forrás*-ügy Nagy Gáspár szemszögéből

A költő tevékenységét a nyolcvanas években a Belügyminisztérium a „Szigorúan titkos!” és „Különösen fontos!” kategóriába sorolta. Az *Új Forrás*ban megjelent *Öröknyár...* körülményei is azt jelzi, hogy mélyen

¹²² Uo., 149.

¹²³ Uo., 156-159.

¹²⁴ Uo., 166.

¹²⁵ Uo., 168.

¹²⁶ Uo., 169.

¹²⁷ Uo., 168.

¹²⁸ Uo., 168.

¹²⁹ Uo., 169.

érintette az általa közvetített kritika a szocialista ideológiát: Kádár János az ügygel kapcsolatos belügyi jelentéseket külön irattárban őriztette, hiszen nem csak a rendszer legitimitását, de Kádár pozícióját is megkérdőjelezte.¹³⁰

Az események felgyorsulását az is segítette, hogy a vers megjelenésének híre gyorsan terjedt, első sorban az egyetemeken, és ezt a hatalom rendkívüli rosszallással fogadta:¹³¹ „A vers megjelenésének híre értelmiségi körökben gyorsan elterjedt, s a folyóiratot – más megyékben is, így Bács-Kiskunban – hamar szétkapkodták. Marxista, elkötelezett értelmiségiek – egymás közötti beszélgetések során – felvetik a szerkesztőbizottság és a felügyeleti szervek hogy »az ellenzék jut mindenben előtérbe, ők vannak az Írószövetségben is pozícióban, például Nagy Gáspár, az Írószövetség tisztségviselője havi tízezerért, állami kocsival folytatja »ellenzéki«, ellenséges tevékenységét...«»¹³²

1983-ban még nem volt széleskörű támogatottság az ellenzék mögött, így – annak ellenére, hogy Nagy Gáspár állásfoglalását a hatalommal szemben példaértékűnek tartották – a költő tevékenysége botrányt keltett a szocialista közéletben.¹³³

Az *Új Forrás*-botrány kitörése után Nagy Gáspár bekerült a figyelem középpontjába. A Magvető Kiadónál leállították negyedik kötetének előkészületeit. Kardos György, a kiadó igazgatója megróta a lektorokat, a kötet szerkesztője prémium megvonásban részesült.¹³⁴

Az írószövetségi munkatársai elfordultak tőle: „Voltak olyan kollégák, akik akkoriban nem szívesen találkoztak velem, vagy ha megláttak, átmentek az utca másik oldalára. Ez akkor rosszul esett, később csak mosolyogtam rajta. Aztán érdekes módon ezek az előlem bujkálók ’89–90-ben a dolgokat egyszerre csak hozzám hasonlóan látták...»¹³⁵

1984 novemberében Balogh Ernő és Agárdi Péter, akik a Magyar Szocialista Munkáspárt Központi Bizottságának kulturális osztályának munkatársai voltak, több órán át győzködték Nagy Gáspárt, hogy a „bűnös verse” miatt mondjon le az Írószövetség titkári pozíciójáról.¹³⁶ Agárdiék nem tudták teljesíteni azt a feladatot, hogy lemondassák a költőt, akinek cinikus viselkedése még jobban bosszantotta a politikai vezetést: „Távozásomkor Agárdi azt mondta: >>egy ilyen emberrel nem foghat kezét<<, erre én Balogh Ernő felé nyújtottam a kezem távozóban, de ő riadtan rántotta vissza a már automatikusan mozduló kezét, mert Agárdi

¹³⁰ PETRIK Béla, *Tavasznak: az Öröknyár (Bevezetés egy ismeretlen Nagy Gáspár íráshoz)*, Hittel, 23. évf., 5. szám, 56.

¹³¹ PETRIK Béla, *Tavasznak: az Öröknyár (Bevezetés egy ismeretlen Nagy Gáspár íráshoz)*, Hittel, 23. évf., 5. szám, 56 – 57.

¹³² NAPI OPERATÍV INFORMÁCIÓS JELENTÉS, 209. szám, Budapest, 1984. október 24. = PETRIK Béla, *Tavasznak: az Öröknyár (Bevezetés egy ismeretlen Nagy Gáspár íráshoz)*, Hittel, 23. évf., 5. szám, 71.

¹³³ PETRIK Béla, *Tavasznak: az Öröknyár (Bevezetés egy ismeretlen Nagy Gáspár íráshoz)*, Hittel, 23. évf., 5. szám, 57.

¹³⁴ NAGY Gáspár, *Egy vers elő- és utóélete* = PETRIK Béla, *Tavasznak: az Öröknyár (Bevezetés egy ismeretlen Nagy Gáspár íráshoz)*, Hittel, 23. évf., 5. szám, 64.

¹³⁵ TÓDOR János, „A nyolcvanas évek elején fogott el a türelmem”. Kunderáról, kedves költőkről, az írás etikájáról = NAGY Gáspár, *Közelebb az életemhez*, Szeged, Tiszatáj Könyvek, 2005, 403.

¹³⁶ NAGY Gáspár, *Egy vers...*, 66.

szigorú tekintete felügyelte. Jókedvemben a kapuálló őrral paroliztam.”¹³⁷ Ezután az Írószövetségen mindenféle oldalról próbálták rábeszélni a lemondás beadására. Für Lajos és társai visszaemlékezései alapján látszik, hogy Nagy Gáspárhoz miként álltak kortársai, illetve a párt emberei: „A hajsza, ami a költő és a szerkesztő ellen indult, a korszak egyik csakugyan példátlan esete volt. Legutóbb korabeli naplója alapján Körmendy Zsuzsa így idézte vissza azokat a heteket: >>A koncepció perben a szerepek ki voltak osztva. Nagy Gáspártól el kellett határolódni! Nagy Gáspárt meg kellett bélyegezni! Nagy Gáspárra nyomást kellett gyakorolni, hogy lépjen ki az Írószövetségből.<<”¹³⁸

A KB illetékes osztálya Nagy Gáspárt elmarasztaló jelentést küldött a Politikai Bizottságnak, és az Írószövetséggel való kapcsolat minimalizálására hívta fel a figyelmet, abban az esetben, ha nem mondatják le a költőt.

1985 elején a szövetség elnöki ülésén nem támogatta, hogy elküldjék Nagy Gáspárt, előre megbeszélt forgatókönyv szerint Hubay Miklós az Írószövetség elnöke és Jovanovics Miklós főtítkárral beadták lemondásukat.¹³⁹ A politikai hatalom ezek után szigorúbb szankciókat vezetett be: leállították a szövetség normális működését, ellehetetlenítették a munkát, leálltak a külügyek.¹⁴⁰ Az erről szóló jelentés a következőt írja az esetről: „Az Írószövetség körüli problémákról szólva elmondta, hogy Hubay Miklós és Jovanovics lemondott, Nagy Gáspár lemondása hamarosan megtörténik. Nagy Gáspár verse miatt a párt és az állam minden kapcsolatot megszakít az Írószövetséggel. [...] Nagy Gáspár ügyében összehívták a választmány párttagjait, és utasításba adták, hogy le kell váltani. A jelenlevők azonban ezt visszautasították, mire az illetékes kijelentette, hogy akkor a pártközpont elmegy a végsőikig.”¹⁴¹

Januárban az egyik idősebb pályatársa a megoldás tervével érkezett Nagyhoz, miszerint a szövetség érdekében lemondhat, ha már az elnök és a főtítkárral megteheti. Nagy Gáspár bejelentette, hogy úgysem tudna együtt dolgozni a lemondott elnökkel és főtítkárral, így lemond. 1985. március 12-én lemondott a titkári állásról, de a vers üzenetét nem vonta vissza: „...titkári posztomról, melyet 1981. dec. 21-én ettől a Választmánytól kaptam titkos szavazás útján, ezennel – 1985 március 12-én – leköszönök. [...] Mert mint kiderült már többször – tárgyalt ilyet már a Választmány nem is egyszer –, ha valakit az irányító és a felügyelő hatóság „közellenségnek” minősít addigi tevékenysége alapján, akkor valamely jókor és kapóra jövő munkáját halmazati büntetésként alaposan felnagyítják, túlértelmezik, ijesztőre torzítják a derék és vállalkozó kedvű imperátorok. [...] Sárándi József rovatvezető eltávolítását az Új Forrástól erősen túlzó intézkedésnek érzem. [...] A versről természetesen szó se essék. Oly fantasztikus és meglepő értelmezés-variációkat hallottam

¹³⁷ NAGY Gáspár, *Egy vers...*, 66.

¹³⁸ PETRIK Béla, *Tavaszkunk: az Öröknyár (Bevezetés egy ismeretlen Nagy Gáspár íráshoz)*, Hitel, 23. évf., 5. szám, 58.

¹³⁹ NAGY Gáspár, *Egy vers...*, 67.

¹⁴⁰ NAGY Gáspár, *Egy vers...*, 68.

¹⁴¹ 0-19783/4-ES SZÁMÚ FELJEGYZÉS, Szeged, 1985. február 25. = PETRIK Béla, *Tavaszkunk: az Öröknyár (Bevezetés egy ismeretlen Nagy Gáspár íráshoz)*, Hitel, 23. évf., 5. szám, 74.n

kiolvasni belőle, hogy már ezért sem mondhattam le korábban. [...] Semmilyen társadalomban, de a szocialistának mondottban meg különösen nem elfogadható az a Nietzsche-től eredeztethető gondolat, miszerint a felejtésre való hajlam a cselekvés egyetlen lehetséges módja. [...] De köszönöm azoknak is derék tevékenységét és igyekezetét, akik kezdetektől figyeltek, sőt: megfigyeltek, bizalmatlanságukkal tüntettek ki, és kitartóan akadályozták munkámat.”¹⁴²

A lemondásának okai között nem csak az sorolta fel, hogy nem tudott volna együtt dolgozni Agárdiékkel. Az is szerepet játszott, hogy 1984 végén és 1985 elején több furcsa, enyhe orosz akcentussal elmondott üzenet érkezett telefonon keresztül fenyegetésekkel együtt.¹⁴³

A választmány igazából nem szavazott, csak tudomásul vették a döntést. Tóth Dezső miniszterhelyettes 1985 tavaszán véglegesítette a költő lemondását, de továbbra sem élhetett nyugodtan.¹⁴⁴

4.2.2. A Fiú naplójából

Az *Új Forrás* botránya kettős következményekkel járt a költő életében. Egyrészt a néma közönség a bátor költő szerepébe állította, aki kimondja mindenki helyett az igazságot; másrészt elérte, hogy nem csak az olvasóközönség, de a politikai hatalom is jobban odafigyeljen rá. 1984 októberétől kezdve ők is mindig értelmezték a verseit, amiből 1986-ra baj lett.¹⁴⁵

A nyolcvanas évekbeli állampárti rendszer szembesült az ellenzék megnyilvánulásaival: a három „T” rendszerében a túrt és tilt kategóriába száműzött írók, költők egyre-másra jelentettek meg ellenzéki periodikának nevezett lapokban.¹⁴⁶ A szélesebb irodalmi közéletben is egyre gyakrabban fordult elő, hogy a legális, támogatott periodikák is jelentek meg a párt számára nem kívánt tartalommal. Az 1985 márciusában megrendezett pártkongresszuson még nem, azonban ez év őszére már megkérdőjelezte a Szovjetunió Kommunista Pártjának új főtitkára a párt dominanciáját Magyarországon. Mihail Gorbacsovnak az ellenzék feltöréséről, és ennek kezeléséről Kádár János így nyilatkozott: „Országunkban létezik ellenzék: néhány társadalomtudós, szociológus, az értelmiség képviselői, írók. Nincsenek sokan. Szerveződő csoportnak is lehet őket nevezni abban az értelemben, hogy 50-60 ember időnként találkozik. A nyugatiak megkeresik, támogatják őket. [...] Felmerül a kérdés, mit tegyünk velük. Adminisztratív intézkedéseket csak végső esetben fogantathatunk velük szemben, mivel nem kívánunk ingyen reklámot csinálni ezeknek az embereknek. Időnként ellenőrizzük az ellenzéki elemeket, elkobozzuk sokszorosítógépeiket, de ha kell, tudunk gorombák lenni.”¹⁴⁷. Ezt a „gorombaságot” az ’56-os forradalom harmincéves évfordulójához közeledve egyre komolyabban gondolták.

¹⁴² MONOSTORI, *Az Új...*, i. m., 164-166

¹⁴³ NAGY Gáspár, *Egy vers...*, 67.

¹⁴⁴ NAGY Gáspár, *Egy vers...*, 69.

¹⁴⁵ GÖRÖMBEI, *Nagy...*, i. m., 117.

¹⁴⁶ <http://home.hu.inter.net/kortars/0107/muller.htm> (2014. 10. 28.)

¹⁴⁷ <http://home.hu.inter.net/kortars/0107/muller.htm> (2014. 10. 28.)

1986 júniusában jelent meg a *Tiszatáj* folyóiratban Nagy Gáspár *A Fiú naplójából* című verse, melynek publikálása miatt a nyolcvanas évek legsúlyosabb kultúrpolitikai döntést hozta a párt: a lapot közel háromnegyed éves hallgatásra ítélték, a szerkesztőséget felmentették.

A Fiú naplójából

...és a csillagos estben ott susog immár harminc
évgyűrűjével a drága júdásfa: ezüstnyár rezeg
susog a homály követeinek útján s kitünteti őket...
...és ha jön a nyűszítve támadó gyávaság
a rémület hókuszpókusza? – akkor eljönnek ablakod
alá a szegényes alkuvások vénei-ifjai mint mindenre
elszánt hittérítők s beárad a dögszag: a teletömött
gyomor békessége meg az ígérekkel megtelt szemek
tócsafénye és fénytelen homálya...
...csupán el kéne hinned... de nem hiszed hogy éppen
ők jöttek-szöktek el a maszkabálból hogy éppen ők
azok a független kutyák kik ideológiamentes csontokon
tökéletesítik a fölösleges morgást-harapást...
...nem tudom még hogyan viselem tartósan a szégyent
hogy együtt néztük ugyanazt az eget folyót hangyafészkét
és másképp vert a szívem másért pirultam el
másért szorult ökölbe a kezem és másképp láttam
ugyanazt a fát ezüstlő éveinkkel sújtva súlyos emlékek
alatt recsegni-ropogni-hajladozni büszkén –
de ha több szégyen is társul velem akkor is csak így
mondhatom: míg a szem él *látni kell fele-Barátaim!*...
(1981-1986)

A vidéki lapokat több szinten ellenőrizték, és ha kellett, közvetlen beavatkozással irányították azokat. Nagy Gáspár sora „...és a csillagos estben ott susog immár harminc/ évgyűrűjével a drága júdásfa” a Kádár-rendszer egyik fájó pontjára tapintott rá: 1956 ellenforradalom volt.¹⁴⁸ A vers megjelenése, akárcsak az *Új Forrás*ban megjelent verse, nagy port kavart, a „besúgó társadalom” aktivizálta magát.

¹⁴⁸ <http://home.hu.inter.net/kortars/0107/muller.htm> (2014. 10. 28.)

A verset, ahogyan az *Öröknyár...* címűt is, leginkább félreértelmezték. A *Tiszatáj* elleni megtorlásokat maga Kádár János kezdeményezte, akinek felhívták a figyelmét a költeményre, és az általuk kreált jelentésére. Kádár szerint az, hogy a *Tiszatáj* cselekedete, hogy közölte ezt a verset – és Csoóri hasonló izgató alkotásait – provokáció és hangsúlyozza, hogy a lázadást még csírájában kell elfojtani a társadalom érdekében: „Ez is provokáció. Ide sorolom a *Tiszatáj*-ban megjelent verset is, amit én még nem olvastam, de azt mondják, hogy ez ütközik a mi alapvető politikai állásfoglalásunkkal. Erről van szó, és ezért javasoltam ezt a két intézkedést: pártfegyelmi eljárást és a lap szüneteltetését, amíg egy épkézláb szerkesztőség nincs, amit mi irányítunk, és nem a Csoóri meg a Csoóri osztrák barátai és a mögöttük álló más barátok, nem tudom én, kik. Olyan lap nekünk nem kell. És ha több ilyen lap kerül majd, akkor több ellen fogunk eljárni.”¹⁴⁹

Az alkotás maga azonban nem provokációs célból készült; az árulás leleplezéséről és elítéléséről szól. Ez az árulás nem az, hogy 1956 utáni megtorlásokat árulásnak minősítené, hanem az, hogy 1956 eszménye került elárulásra, és harminc éve a társadalom ebben az árulásban éli mindennapjait.

Ezen felül a versnek van egy másik, egy bibliai párhuzamú jelentése is. A költő úgy érzi, hogy ugyanúgy hagyták cserben barátai a '84-es botrány után, ahogy Jézust a legkedvesebb apostola.¹⁵⁰

Mikor Vörös Lászlót a megyei pártbizottságon felelősségre vonták, azt mondta, hogy az a vers Nagy Gáspár azon személyes vonatkozásán alapul, amit az *Öröknyár: elmúltam 9 éves* című verse által kirobbant botrány után kellett megélnie. Azt a csalódást örökíti meg, amelyet amiatt érzett, hogy a barátai cserbenhagyták, hátat fordítottak neki.¹⁵¹

A verskép négy naplórészletet idéz, amelyek közül a második töredék szinte tökéletes képet ad a gulyáskommunizmusról.¹⁵² A költeményben megjelenő „maszkabál”, mely a vers tengelyében helyezkedik el, az *Öröknyár...* megjelenése miatt kialakult helyzetet jelenti. A lírai én nem a történelmi perben foglal állást, hanem a vers perében felsorakozott tanúk hazugságai, „maszkabálja undorítja.”¹⁵³ Egy olyan fiú jelenik meg a költemény hőseként, aki a kora helyett kortársaiban csalódott.¹⁵⁴

Látjuk, hogy ez az alkotás minden árulás ellen szól, de a harminc évgyűrű tagadhatatlanul a forradalom harminc éve tartó elárulására utal.¹⁵⁵ A vers nem egyszerűen egy eszményt, de az 1956-tól 1986-ig tartó történelmet is minősíti.

Mindennek ellenére a hatalom nem így látta. A politikai rendőrség úgy értelmezte a verset, hogy a Júdás maga Kádár János, aki elárulta nemzetét. Ennek a félreértelmezésnek az is oka volt, hogy a verset felhasználhassák sajátos céljaikra, amely a *Tiszatáj* szétzúzása, a szerkesztőinek kirúgása volt.

¹⁴⁹ KÁDÁR János elvtárs felszólalása a Politikai Bizottság 1986. szeptember 9-i ülésén

¹⁵⁰ Uo., 119.

¹⁵¹ Uo., 119.

¹⁵² Uo., 120.

¹⁵³ MÁRKUS Béla, *A költő...*, i. m., 51.

¹⁵⁴ Uo., 51.

¹⁵⁵ GÖRÖMBEI, Nagy..., i. m., 119..

1986 júniusában leállították a lap működését, nem is indulhatott újra, csak 1987-ben teljesen új szerkesztőségi tagokkal, főszerkesztővel, rovatvezetőkkel.¹⁵⁶

Már a lap leállítása után híre ment annak, hogy ismételten egy Nagy Gáspár vers miatt adódtak problémák. A *Tiszatáj* 1986/6-os számának megjelenésekor még nem volt semmiféle probléma, később azonban az el nem adott példányokat bevonták, a szegedi párt- és állami vezetőket felrendelték Budapestre.¹⁵⁷ A lap munkatársainak, szerkesztőinek és holdudvarának tudatában megjelent az a gondolat, amelyet Csoóri Sándor mert kimondani: ez az akció csupán „egy készülő ösztűz kezdete a kultúrpolitika részéről.”

Július 14-én a jelentések már arról számoltak be, hogy a *Tiszatáj* több olyan művet is megjelentetett, mely bírálja a pártrendszert. Ezek között megtalálható *A fiú naplójából*, illetve Csoóri „ellenforradalomnak emléket állító, illetve burkoltan rendszerünket becsmérő versei”.¹⁵⁸

A főszerkesztő és helyettese felmentésének körülményeiről az Agitációs és Propaganda Osztály július elején konzultált a Tájékoztatási Hivatal elnökével. A vizsgálatok elején a bizottság 1980-tól elemezte a lap számait, hosszasan elbeszélgettek a szerkesztőség munkatársaival.¹⁵⁹ A kijelölt vizsgálóbizottság alapjába véve barátsággal, merő jóindulattal fordult az ügy felé. Tudták, hogy mind a párt-végrehajtóbizottság, leginkább maga Kádár azt várja el tőlük, hogy megróják a lapot,¹⁶⁰ példát statuáljanak vele, főleg, hogy maga Kádár János ezt ki is jelentette, azonban nem tettek többet, mint amit elvártak tőlük. A *Tiszatáj*ról annyit állapítottak meg, hogy „igényesen szerkesztett, országosan is elismert, kulturális életünket számos értékkel gazdagító folyóirat”, de hogy a hatalomnak is megadják, amit akar: „a nemzetközi helyzet feszültebbé válásával és a szocializmus építésének nehézségeivel párhuzamosan” „ellentmondásos, problematikus közléspolitikai hibák is kísérik”.¹⁶¹

Mindezek következménye az lett, hogy a főszerkesztőnek és a szerkesztőknek vállalniuk kell a felelősséget. Ezen felül erőteljesen javasolták a *Magyar Nemzet*nek és a *Népszabadságnak*, hogy jelentessenek meg egy-egy rövid írást azzal kapcsolatban, hogy elítélik a *Tiszatáj* publikációs-politikai hibáit, felhívva a figyelmet a szerkesztők és a műhelyvezetők felelősségére.¹⁶²

A szerkesztők a velük való elbeszélgetések, kihallgatások során elmondták, hogy ez a vers egyáltalán nem arról szól, amit a párt vezetői, esetleg a besúgók beleláltak. Mindazok ellenére, hogy Havasi Zoltán által - aki erről az ügyről szinte a legtöbb jelentést készítette - megkérdezettek többsége azt állította, hogy nem szólhat az ötvenhatos eseményekről és Kádár Jánosról, illetve, hogy az Írószövetség tagjai mellett sokan mások is

¹⁵⁶ FALUDI Ádám interjú, készítette: a szerző (tulajdonában), 2013. november 19.

¹⁵⁷ Szigorúan titkos! Feljegyzés, 1986. 07. 04.

¹⁵⁸ <http://home.hu.inter.net/kortars/0107/muller.htm> (2014. 10. 28.)

¹⁵⁹ <http://www.lib.jgytf.u-szeged.hu/folyoiratok/tiszataj/07-09/peter.pdf> (2014. 11. 25.)

¹⁶⁰ Uo.

¹⁶¹ <http://www.lib.jgytf.u-szeged.hu/folyoiratok/tiszataj/07-09/peter.pdf> (2014.11.25.)

¹⁶² <http://home.hu.inter.net/kortars/0107/muller.htm> (2014. 10. 30.)

felszólaltak a *Tiszatáj* védelmében, a folyóirat működését felfüggesztették, a szerkesztői, munkatársai ellen pártvizsgálatot indítottak megyei szinten.

A *Tiszatáj* csak 1987-ben indulhatott újra teljes szerkesztőségi csere után – hiába fogalmazták meg többen azt is, hogy a *Tiszatáj* egy színvonalas lap, mely a munkatársak, szerkesztők lecserélése után esetlegesen csökkenni fog.

Ezek alapján levonhatjuk azt a következtetést, hogy Nagy Gáspár verse egy jókor érkező indok volt arra, hogy példát statuáljanak egy olyan kultúrpolitikailag elismert, fontos és széles körben ismert lappal, mint a *Tiszatáj*, Csengey Dénes szavaival élve, Aczél György és hívei ezzel szerették volna megerősíteni pozíciójukat.¹⁶³

5. Nagy Gáspár a botrányon kívül

A fenti oldalakon hosszasan magyarázom, hogy Nagy Gáspárt miként kezelték az '56-os forradalom, a magyarság és a szabadság kitüntetett vezéralakjaként, azonban milyen lett volna Nagy Gáspár megítélése, ha az állam szolgálatában álló besúgók, ügynökök nem figyelnek fel az *Új Forrás* és a *Tiszatáj* esetleges „hibáira”.

Mi lett volna, ha mind az *Öröknyár: elmúltam 9 éves*, mind az *A fiú naplójából* című versét úgy értelmezik, ahogy valójában kellett volna, és mi lett volna akkor, ha nem Nagy Gáspáron keresztül akarnak erőt demonstrálni a párt vezetői.

Nem elvitatni szeretném Nagy Gáspár érdemeit, de kétségtelen, hogy a két ügy olyannyira a nyolcvanas évek ellenzéki mozgolódásainak heroikus alakjává emelte, hogy felmerülhet bennünk az a kérdés, pusztán a forradalmi, a rendszert bíráló versei miatt van-e ez, vagy esetleg más szempontból is nagyot alkotott a költő, mellyel sajnálatosan annyira nem foglalkozik a kritika.

Ezt a nézőpontot két másik költőn keresztül szeretném megközelíteni.

5.1. Csoóri Sándor

Kádár János a *Tiszatáj*-üggyel kapcsolatosan többször is megemlítette Csoóri Sándor nevét: „[...] szerkesztőség nincs, amit mi irányítunk, és nem a Csoóri meg a Csoóri osztrák barátai és a mögöttük álló más barátok, nem tudom én, kik.[...] Hozzáfűzöm, én Csoórit nem tartom kifejezett ellenségnek vagy imperialista ügynöknek. Politikailag felelőtlen, nacionalista ifjú titán, ő is valakinek az utódja akart lenni, ahogy más Veres Péter utódja szeretne lenni.”¹⁶⁴

¹⁶³ Szigorúan titkos! Feljegyzés, 1986. 09. 09.

¹⁶⁴ KÁDÁR János elvtárs felszólalása a Politikai Bizottság 1986. szeptember 9-i ülésén

Ezekon felül 1986. július 14.-én íródott Napi Operatív Információs Jelentés úgy számol be a *Tiszatáj* júniusi számáról, hogy „Nagy Gáspárak és Csoóri Sándorak az ellenforradalomnak emléket állító, illetve burkoltan rendszerünket becsmérő versei szerepeltek.”¹⁶⁵

Mindezek ellenére, mi lehet az oka annak, hogy Csoóri Sándor a *Tiszatáj* szüneteltetése után továbbra is tevékenykedhetett? A választ szintén egy jelentésből tudhatjuk meg a legkönnyebben: „[...] a lapszám legelején lévő Csoóri-vers legalább annyira fölkelthette a kultúrpolitika haragját, de Csoórit már nem merik nyíltan megtámadni. ... azzal érvelt, hogy a polgári ellenzék már régen telikürtölte volna a nyugati sajtót a botrányral, de Csoóriék ezt nem teszik.”¹⁶⁶

Mi az oka annak, hogy Csoóri Sándort nem merik nyíltan támadni? Mi az oka, hogy talpon tudott maradni? Mi az oka, hogy képes volt Csoóri az alkotásvágy mellett nagy szerepet játszani a rendszerváltásban?

Csoóri Sándor olyan költő, aki Adyt, Nagy Lászlót vagy akár Illyés Gyulát is mesterének, elődjének tekinti. Munkássága sokrétű: írt verseket, esszéket, ajánlásokat. Csoóri életútját is átszövi a kádári rendszer, verseiben megjelenik az erről alkotott véleménye, azonban nem ez a fő irányvonal.

A betiltott *Tiszatáj* számban megjelent egyik „bűnös” verse a *Senkid, barátod* című költeménye.¹⁶⁷

Senkid, barátod

*Lengyelország: villámsújtotta Krisztus-szobor,
megfeketedő sebeid körül
cirkál a júliusi napfény
s legyek csókolgatják a csontodat újra.*

*Rosszkedvű vagyok érted,
mintha egy bűdös kamrában feküdnék én is letaglózva
s korpaleves tükrében
néznék egy szekfűszálat.*

*Lehetnék Rákóczi kis úrfid, lovatlanul,
templomaid falát támasztó diák,
hársfaillatú katona, aki most ér csak haza
egy hosszú nyúló háborúból,
halottai a földben, ruha nélkül,*

*s fölötté fecskék, bódult bogarak
és romvárosok égre vágódó füst-kalapja-
dehát kid vagyok, nagyhitű, sápadt ország?
Senkid, barátod, csalános magyar,
ki címeres utcáidon lődörög áfonyaízű délben
s igaz gyászában is
szeretőt keres magának lányaid közül,
mert érinteni akar,
mert szorítani,
tombolni veled levél- és sugár-zenére,
tűrni a poshadt cékla szagát órákon át
a zöldségesbolt előtt,
tűrni a tűrhetetlent,
a legvadabb reményért sorban állva.*

¹⁶⁵ Napi Operatív In

¹⁶⁶ Napi Operatív In

¹⁶⁷ GÖRÖMBEI Andr

A kádári rendszer túlbuzgó jelentésírkálói ezt a versét értelmezték felfelé, és a rendszer elleni izgatásnak vélték. Akár a „mintha egy bűdös kamrában feküdnék én is letaglózva” sort nézzük, akár a „lehetnék Rákóczi” részt szinte könnyű dolguk volt azoknak, akik direkt azt keresték, mi az, amibe bele lehet magyarázni olyan dolgokat, amelyek nem léteznek. Rákóczi a saját korának államformájával, vezetőivel nem volt megelégedve, így részt vett a szabadságharcban. Ezek alapján egyértelmű, hogy Csoóri verse sem állta meg a helyét a *Tiszatáj* kezdőoldalán, azonban kár, hogy ez mind koholt vád.

Csoóri ezen műve azok közé tartozik, mely abból a korszakából való, mikor nem talált kapcsolódást a világhoz, lebénította a társadalom cselekvésképtelensége, a megszólítási kísérletek kudarca.¹⁶⁸ A Lengyelországot megszólító vers a cselekvés vágyáról, nem a tettéről beszél. Az egész vers koncepciója maga a sóvárgás egy olyan egész után, mely nem lehet az övé: tudása, tapasztalata nem képes egyszerű kapcsolatot kiépíteni a külvilággal.

A nyolcvanas évekbeli lírai én nézőpontja megsokszorozódik, a lírai szituáció kitér. ¹⁶⁹A vershelyzet egyfajta vízválasztó, mely elterelné Csoóri költészetét a teljes személyiségi válság irányába, de a költőnek mindig van két szilárd kapaszkodója, mely a vízfelszínen tartja: az életet szeretete és a realitásérzék. ¹⁷⁰ Ez az életszeretet ebben a versében is megjelenik, még a szűkös időkben is érinteni és szorítani akar. Reálisan látja, hogy muszáj „túrni a túrhetetlent”.

Mindazok ellenére, hogy Csoóri Sándor verseit is megpróbálták oly sokszor felfeléértelmezni, betiltani, magába a költészetébe nem tudtak belekötni, és talán nem is akartak. Oly sokrétű, sokszínű palettán mozog a művészete, mely lehetővé tette, hogy vezérszerepet vállaljon a rendszerváltásban, az elnyomás, félresöpprés és a három „T”-be való be kategorizálás elleni harcban. Ahogy már a szocializmus kezdetén elfogadott költő volt, úgy maradt elismert a rendszerváltás után.

5.2. Kányádi Sándor

Kányádi Sándorról – a legtöbben – már gyermekkorunkban hallottunk a gyermekversei miatt, és sokak elméjében így is maradt meg, azonban őt, mint a határon túli irodalom egyik kiemelkedő alakját tartják számon a szakirodalomban.

Kányádinak semmi köze nincs a *Tiszatáj*-ügyhöz, nem nagyon volt olyan, hogy szembe kellett mennie a magyar szocializmus vezetőivel. Megvolt a saját kis harca: kisebbségként Erdélyben azért harcolt a művészetével, hogy visszaszorítsa az elnyomást, mely a romániai szocialista párttagok felől jött.

¹⁶⁸ <http://epa.oszk.hu/00300/00381/00047/pecsi.htm> (2014.11.25.)

¹⁶⁹ [http://w3.exnet.hu/~szaljud/PDFoldalak/\(Microsoft%20Word%20-%20cso.pdf](http://w3.exnet.hu/~szaljud/PDFoldalak/(Microsoft%20Word%20-%20cso.pdf) (2014.11.26.)

¹⁷⁰ Uo.

Nyilván a magyar ellenzéki írókkal való kapcsolata miatt ő is megfigyelés alá került, róla is készültek Napi Operatív Információs Jelentések, de több forrásból is kiderül, hogy a magyar pártvezetők próbáltak segíteni az anyaországtól elszakadt határon túli írók helyzetén.

Kányádi azon költőink közé tartozik, akik a költészetük egy részét a politika irányába fordítva azért harcoltak, hogy a társadalom helyzete javuljon.

Kányádi a második világháború után került nehéz helyzetbe: választani kellett, ha a nyilvánosság előtt akar maradni, akkor alkalmazkodnia kell, vagy bele se kezd a költészetbe.¹⁷¹ Az ötvenes években nála is megtörtént a hirtelen elnémítás: az 1957-ben megjelent *Sirálytánc* címet viselő második kötetét azonnal kivonták a kereskedelmi forgalomból és a zúzdába küldték.¹⁷²

Láng Gusztáv szerint Kányádi is az „erkölcsi ellenzék nemzedékébe” tartozik.¹⁷³ Ezeknél a költőknél az ’56-os forradalom vízvázlatzó, hiszen a párt és az általuk képviselt ideológia, rendszer hazugságai derülnek ki számukra. Annak ellenére, hogy a *Sirálytánc* kötetben a versek nagy része 1956-os dátumozást kapott nem érzékelhető a forradalom hatása. Ebben az időben Kányádinál az apró, a kicsi lett a kulcsfogalom.¹⁷⁴

Földi tárgyak nőttek körém,
mindennapok kis tényei.
Hajnalodott, s a csillagok
messzibbről kezdtek fényleni.
(*Tűnődés csillagok alatt*)

Nem kívánok senkinek se
különösebben nagy dolgot.
Mindenki, amennyire tud,
legyen boldog.
(*Csendes pohárköszöntő újév reggelén*)

Ezekből a versekből láthatjuk, hogy ilyen rövid, apró alkotásokban mennyi minden rejlik. A költő, a kötet többi verséhez hasonlóan, a mindennapi pillanatokat keresi, amelyek leírhat, megörökíthet. A versek tömörségének fontossága, hogy egy-egy mozzanat lényegét szeretné kiemelni.

¹⁷¹ PÉCSI Györgyi, *Kányádi Sándor*, Pozsony, Kalligram, 2003, 153.

¹⁷² PÉCSI, *Kányádi...i.m.* 36.

¹⁷³ LÁNG Gusztáv: *Az „erkölcsi ellenzék”. Az 56-os forradalom hatása egy nemzedék szerveződésére.* 205. In: MUZSNAY Árpád (szerk.): *Évfordulós tanácskozások 2006.* EMKE Partiumi Alelnöksége – Szatmárnémeti Kölcsey Kör, Szatmárnémeti, 2007.

¹⁷⁴ <http://adatbank.transindex.ro/vendeg/htmlk/pdf9133.pdf> (2014.11.26.)

A *Sirálytánc* kötetet címadó verse lehet félreértelmezhető, hiszen maga a sirály a szabadság egyik szimbóluma. A sirályokkal olyan kritikát fogalmazhatna meg, mely azt bizonyítja, hogy az állam, az ország, a társadalom a vihar idején „jóllakottan és veszekedve keresték az árbocokat”, ahelyett, hogy „viharmadárként” felszálljanak, vagyis nem védelmezték meg a társadalom tagjait, hanem gyáván elmenekültek, biztos helyet keresve maguknak.

Mint ahogy a félreértelmezések általában, ez is téves. Ebben a versében erősen felizzik az önirónia, leleplezi a vers második felében az öncélúságot: „És értettem már az egész táncos/ ceremóniát:/ ki-ki megfogta véle a maga/ kis vagy nagy halát”.¹⁷⁵

Kányádi költészetének élete szinte zökkenőmentesen alakult. Sikerült kialakítania egy olyan harmóniát, mely lehetővé tette, hogy úgy harcolhasson a határon túli magyar kultúra oldalán, hogy ne legyen súlyos következménye.

Többrétegű költészetének, alkalmazkodóképességének, sajátos hangjának megtartása a kora legnagyobb költői közé emelték. A rendszerváltás nem törte derékba a karrierjét, ugyanúgy szárnyalt tovább. Költészete egységes, tiszta, határozott. Több olyan témát ölel fel, mellyel a népi írók felé, Ady felé, a társadalom egésze felé közeledik. Költészete, Csoóriéhoz hasonlóan több forrásból származik, de mégis egyedi stílusát megőrizve vezeti a társadalmat a kultúra felé.

¹⁷⁵ <http://adatbank.transindex.ro/vendeg/htmlk/pdf9133.pdf> (2014.11.26.)

Befejezés

Nagy Gáspár kapcsolata egy kis időre megszakadt az *Új Forrás* szerkesztőségével, azonban, ahogy Monostori Imre írja: „nagyon sokan hihettük szerte az országban, hogy *minket szeret a legjobban*.[...] Rendszeresen olvasta az *Új Forrást*, legtöbbször dicsért, buzdított, örvendezett, ritkábban meg csak hümmögött. De sosem bántott.”¹⁷⁶

A rendszerváltozás mind a három szereplő életében végül jól sült el: Monostori szerencsésen túleltette élete talán legnehezebb időszakán, Nagy Gáspár is révbe ért, annak ellenére, hogy ezen időszak alatt mit kellett kiállnia, de talán az *Új Forrással* történt a leginkább pozitív változás. A folyóirat életét szinte fellendítette a körülötte folyó botrány, országszerte, sőt Nagy Gáspár írására alapozva, nemzetközi szinten ismertté vált.

1989-ben kiadták a *Múlik a jövőnk* című kötetét, amelyben olyan versek is megjelentek, amelyeket korábban a cenzúra kihúzott. A kötetbe belekerült az *Öröknyár: elmúltam 9 éves* és *A Fiú naplójából* is. Ekkor töltötte Nagy Gáspár a negyvenet, így erről a kötetről úgy gondolkozott, hogy méltó lezárása költői munkásságának első húsz évének.¹⁷⁷

1987-ben részt vett a lakiteleki találkozón, 1990 májusáig volt az MDF választmányának tagja.¹⁷⁸

A munkakapcsolat nem szakadt meg az *Új Forrással* sem. A visszatért Nagy Gáspár ugyan nem volt túl derűs, ami érthető is az elmúlt évek eseményei miatt, de jelezte Monostorinak, hogy dolgozik a folyóiratnak szánt verseken.¹⁷⁹ Az *Új Forrás*ba való visszatérése után ismét rendszeresen publikált, ezen felül pedig nem egyszer hozta a frissebbnél frissebb híreket. A folyóirat szerkesztősége hűséges, jó barátjának nevezte a költőt.¹⁸⁰ Utolsó megjelent *Október végi tiszta lángok* című versét 2005-ben közölte a lap, mellyel már készült az '56-os események 50. évfordulójára.¹⁸¹

Mindent számba véve olyan következtetést vonhatunk le, hogy a negatív hírverés is segíti egy folyóirat életét, hiszen az *Új Forrás*ban megjelent Nagy Gáspár-vers által kirobbant botrány a lap felé fordította az emberek figyelmét. Nem csupán arra figyeltek fel, hogy a szocialista ideológiával nem összeegyeztethető tevékenységet folytattak, hanem a vidéki lap minőségi munkájára is. Mivel az 1984/5. számuk szamizdat módjára terjedt, ezért talán gyorsabban is bekerült az emberek tudatába.

Az *Új Forrás* számára segítség volt ez az ügy, igaz, akkor még nem tudták, hogy pozitívan kerülnek ki belőle, de a Monostori *Új Forrás*ról szóló könyvében közölt levelek is arról árulkodnak, hogy sokan fedezték fel maguknak ezt az akkor még kis lapot, és szimpatizáltak vele. Talán azt is pozitív körülményként

¹⁷⁶ MONOSTORI Imre, „Árulás, ha nem voltatok ébren.” Nagy Gáspár, a szerző tulajdonában, 3.

¹⁷⁷ <http://epa.oszk.hu/00000/00016/00094/040415.htm>

¹⁷⁸ <http://epa.oszk.hu/00000/00016/00094/040415.htm>

¹⁷⁹ MONOSTORI, „Árulás...”, i. m., 3.

¹⁸⁰ MONOSTORI, „Árulás...”, i. m., 3.

¹⁸¹ MONOSTORI, „Árulás...”, i. m., 5.

lehet felfogni, hogy ez egy olyan városban történt, amelynek irodalmi hagyománya kevésbé, de kommunista ideológiai hagyomány annál inkább létezett. Igaz, hogy veszteséget is szenvedett a lap, hiszen el kellett bocsátani Sárándi Józsefet, aki rengeteget tett a folyóiratért, illetve a szerkesztőség feloszlása után az új szerkesztőségi tagoknak kezdeti tapasztalatlansága miatt kétséges volt az *Új Forrás* további élete. Szerencsére, hamar talpra tudtak állni.

A *Tiszatáj* folyóirat sorsa talán előre el volt döntve és csak a megfelelő alkalomra vártak a szerkesztőség szétveréséhez. Ezt az okot Nagy Gáspár verse szolgáltatta. Fél évre megszüntették a lapot.

Annyi bizonyos, hogy az *Új Forrás* életét fellendítette a vers megjelentetése. Ezzel szemben Nagy Gáspár élete megváltozott. Igaz ugyan, hogy a költő mindvégig részt vett a párt elleni rendezvényeken, tevékenységekben, de a két verse által kirobbant botrány következményei miatt nem csak lelkiileg, de fizikailag is kimerült. Úgy lépett be a „rendszerváltás boldog kapuján”, hogy csalódnia kellett barátaiban, nemzetében, de ebből az állapotból ki tudott lábalni, és ugyanakkora odaadással tudta folytatni a munkát, amekkorával a kezdetektől tette.

Nagy Gáspár neve teljesen összefonódott az '56-os forradalommal és az igazságért kiáltó költő jelzővel. Arra a kérdésre, hogy Nagy Gáspár akkor is a „nagy költők” közé tartozott volna, ha a szocializmus buzgó megfigyelői nem kapják fel a fejüket az *Új Forrás*ban, vagy a *Tiszatáj*ban megjelent versére, választ nem érdemes adni, hiszen Nagy egy olyan meghatározó személyisége volt a szocializmus elleni törekvéseknek, hogy mindenképpen a nagyok között kell számon tartanunk. Tény, hogy Nagy Gáspár jó költő, tény, hogy leginkább az '56-os forradalom emlékének az őrzését, a bűnök el nem feledését tartotta fő csapásiránynak a költészetében, de talán ez be is skatulyázta Nagy Gáspárt

Ezzel szemben Csoórit és Kányádit nem egyféleképpen ismerjük. Többrétegű tevékenységük jóval megelőzi az igazságért és a szabadságért való cselekedeteiket akár az irodalom, akár a kultúrpolitika terén. Csoóri Sándor és Kányádi Sándor a nép mellett, a népért, a szólásszabadságért harcolt a műveivel, politikai befolyásával, de mégsem ragadtak le ennél a szerepnél. Ugyanúgy megírták saját lelki gondolataikat, ars poetikájukat, a társadalom általános problémáit, ahogyan kiálltak a szabad akarat mellett, és ez az, amely Nagy Gáspár más témájú verseiből hiányzott.

Felhasznált irodalom

Szakirodalmak, cikkek:

Tatabánya, szerk. BÁRSONY László, BÁRDOS István, FÜRÉSZNÉ MOLNÁR Anikó, DR. RAVASZ Éva, Tatabánya, Tatabánya Megyei Jogú Város Közgyűlése Millenniumi Emlékbizottsága, 2000.

CSIKI László, *Öröknyár* = *Képes extra*, 2001, 9. sz, 10 – 11.

GALLAI Rezső, *Isten éltesse Tatabánya!*, Tatabánya, Alfadat-Press Nyomdaipar Kft, 2007.

GÖRÖMBEI András, *Csoóri Sándor*, Pozsony, Kalligram Kiadó, 2003.

GÖRÖMBEI András, *Nagy Gáspár*, Pozsony, Kalligram Kiadó, 2004.

KORMOS István, *A hagyomány szerepe a fiatal magyar lírában. Domokos Mátyás beszélgetése Kormos Istvánnal* = *Kormos István művei*, szerk. DOMOKOS Mátyás, NAGY Gáspár, Budapest, Osiris-Századvég Kiadó, 1995.

LÁNG Gusztáv, *Az „erkölcsi ellenzék”*. *Az 56-os forradalom hatása egy nemzedék szerveződésére*, 205 In: MUZSNAY Árpád (szerk.), *Évfordulós tanácskozások 2006*, EMKE Partiumi Alelnöksége – Szatmárnémeti Kölcsey Kör, Szatmárnémeti, 2007.

LENGYEL László, *A hatalom hálójában: az értelmiség és a kádárizmus = Társadalom és kultúra Magyarországon a 19-20. században*, szerk. VONYÓ József, Pécs, Pro Pannonia, 2003, 139 – 150.

MÁRKUS Béla, *A költő egyszemélyes pere, Nagy Gáspár: Múlik a jövőnk*, Tiszatáj, 1990/10, 44 – 52.

MONOSTORI Imre, „Árulás, ha nem voltatok ébren.” *Nagy Gáspár*, a szerző tulajdonában.

MONOSTORI Imre, *Az Új Forrás vonzásában*, Tatabánya, József Attila Megyei Könyvtár, 1999.

MONOSTORI Imre, *Nagy Gáspárral az Új Forrásban* = *Nagy Gáspár emlékkonferencia*, Magyar Művészeti Akadémia, 2013, 7 – 15.

MÓRO CZ Zsolt, „Az információ ellenőrzött” = *Magyar szemle*, 2003/4, 165 – 172.

OSZTOVITS Ágnes, „...nem szabad feledNI!” *Nagy Gáspár a forradalomról, a jelentésekbe zárt életről és egy kényszerű szakításról*, *Heti Válasz*, 2002, 41 – 42.

PÉCSI Györgyi, *Kányádi Sándor*, Pozsony, Kalligram, 2003.

PETRIK Béla, *Tavaszkunk: az Öröknyár (Bevezetés egy ismeretlen Nagy Gáspár íráshoz)*, *Hitel*, 23. évf., 5. szám, 56 – 83.

RAINER M. János, *Bevezetés a kádárizmusba*, Budapest, L'Harmattan Kiadó, 2011.

ROMSICS Ignác, *Magyarország története a XX. században*, Budapest, Osiris, 2010.

SZŐNYEI Tamás, *Titkos írás 2. Állambiztonsági szolgálat és irodalmi élet 1956 – 1990*, Budapest, Noran Könyvesház, 2012.

TÓDOR János, „*A nyolcvanas évek elején fogott el a türelmem*”. Kunderáról, kedves költőkről, az írás etikájáról = NAGY Gáspár, *Közelebb az életemhez*, Szeged, Tiszatáj Könyvek, 2005

VALUCH Tibor, *Értelmiség, politika, kultúra a Kádár-rendszerben* = *Társadalom és kultúra Magyarországon a 19-20. században*, szerk. VONYÓ József, Pécs, Pro Pannonia, 2003, 151 – 157.

Interjúk:

CZVENTIS Hajnalka interjú, készítette: a szerző (a szerző tulajdonában), 2014. március 30.

FALUDI Ádám interjú, készítette: a szerző (a szerző tulajdonában), 2013. november 19.

Jókedvemet és kétkedéseimet mondom el – Beszélgetés Nagy Gáspár költővel az életmű összetevőiről, a temetetlen holtakról és a pártoskodás hátulütőiről. SZAKOLCZAY Lajos interjú, Új Magyarország, 1992. március 31.

Internetes források:

<http://epa.oszk.hu/00000/00016/00094/040415.htm> (2014. április 14.)

<http://faludiadam.hu/wp-content/uploads/2012/03/Telep%C3%BCI%C3%A9s-a-v%C3%A1ros-hely%C3%A9n.pdf> (2014. április 13.)

http://www.jamk.hu/ujforras/0906_16.htm (2014. április 13.)

<http://kunymuzeum.hu/latogatoknak/kuny-domokos-muzeum-var> (2014. március 30)

http://atabanya.hu/fooldal/felso_menu/varosunk (2014. március 29.)

<http://www.nagygaspar.hu/honlap/index.php/irasok/beszelgetesek/396> (2014. március 30.)

<http://home.hu.inter.net/kortars/0107/muller.htm> (2014. 10. 28.)

<http://www.lib.jgytf.u-szeged.hu/folyoiratok/tiszataj/07-09/peter.pdf> (2014. 11. 25.)

<http://home.hu.inter.net/kortars/0107/muller.htm> (2014. 10. 30.)

<http://epa.oszk.hu/00300/00381/00047/pecsi.htm> (2014. 11.25.)

[http://w3.exnetet.hu/~szaljud/PDFoldalak/\(Microsoft%20Word%20-%20cso.pdf](http://w3.exnetet.hu/~szaljud/PDFoldalak/(Microsoft%20Word%20-%20cso.pdf) (2014. 11.26.)

<http://adatbank.transindex.ro/vendeg/htmlk/pdf9133.pdf> (2014.11.26.)

http://www.iroszovetseg.hu/wp-content/uploads/2012/09/MI_tortenete.pdf (2014.11.26.)

<http://dia.pool.pim.hu/html/muvek/KANYADI/kanyadi15000a/kanyadi00102/kanyadi00102.html>
(2014.11.26.)

http://www.iroszovetseg.hu/wp-content/uploads/2012/09/MI_tortenete.pdf (2014.11.26.)

Mellékletek

1. számú melléklet: Tatabánya megyei város alakuló képviselőtestületi ülése, jegyzőkönyv
2. számú melléklet: Dolgozók Lapja 1947. július 31-én megjelent cikke a települések egyesítéséről
3. számú melléklet: Monostori Imre igazoló jelentése az MSZMP Komárom megyei Bizottságának a Nagy Gáspár versről
4. számú melléklet: Fegyelmi határozat Monostori Imrének
5. számú melléklet: Nagy Gáspár lemondó beszéde az Írószövetség titkári pozíciójáról

Tatabánya megyei város alakuló képviselőtestületi ülése.

J E G Y Z Ő K Ö N Y V :

Készült Tatabányán 1947. évi október hó 10-én a Belügyminiszter Ur 179.238/1947.III.3.B.M. számú elhatározásával alakított Tatabánya megyei város alakuló képviselőtestületi ülésén a népházban.

Jelen vannak: Dr.Borbély György h.v.m.főjegyző, alispán h., mint a közgyűlés elnöke.

A belügyminiszter Ur képviselőjében: Dr.Zilah László miniszteri tanácsos, Dr.Rab Károly főispán, a vármegye központi főosztályai vezetői, a pártok és szakszervezetek által delegált képviselőtestületi tagok, mint meghívottak: a pártok kiküldöttel, a bányák, üzemek, egyházak, rendőrség vezetősége, hatóságok képviselői és nagyszámú hallgatóság.

Dr.Borbély György h.v.m. főjegyző 9 h 20 l-kor a következő szavakkal nyitja meg az ülést.

"Mély tisztelettel, szeretettel és ragaszkodással köszöntöm a Belügyminiszter Ur képviselőjében megjelent dr.Zilah László miniszteri tanácsos urat."

"Mély tisztelettel, magyaros szeretettel és ragaszkodással köszöntöm Dr. Rab Károly főispán urat.

Tisztelettel köszöntöm a pártok kiküldöttel, a bányák, üzemek, az egyház, a rendőrség, az intézetek és intézmények képviselőit, a leendő képviselőtestületi tagokat és a megjelent igen tisztelt vendégeket."

Ezen bevezető szavak után az 1886. évi XXII.tc.45. §-ában ugyanezen törvényclikk 72 §-a, és végül ugyanezen törvényclikk 69 §-a alapján megállapított jogkörnél fogva:

T a t a b á n y a m e g y e i v á r o s
alakuló képviselőtestületi ülését megnyitja.

A jegyzőkönyv hitelesítésére: Supka Dezsa és Szegvári József leendő képviselőtestületi tag urakat, míg a jegyzőkönyv vezetésére Siklós Ferenc községi jegyző urat kéri fel.

Felkéri a hitelesítő urakat, hogy a jegyzőkönyv hitelesítése céljából október hó 11-én este 7 órakor szilveszterkor Tatabánya városházán, a polgármesteri hivatalban megjelenni.

Bejelenti, hogy a Belügyminiszter Ur 179.238/1947.III/3 B.M. számú rendelkezésével Tatabánya, Felsőgalla, Bánhidra és Alsógalla községeket Tatabánya Ideiglenes néven egyesítette és megyei várossá alakulását rendelte el.

1./ Az érdekelt négy község nemzeti bizottsággal vegyék fel egymással az érintkezést és tizzenek ki egy közeli napot a célból, hogy a nemzeti bizottságok közös ülésen az egyesüléseket mondják ki. Az így egyesült nemzeti bizottságok válasszák meg az új elnököt és egyéb tisztségviselőket.

2./ Az így megalakult most már városi nemzeti bizottság ugyanezen az ülésen az 1030/1945. M. E. számú rendelet 2. §-a értelmében állapítsa meg az új város képviselőtestületében a demokratikus pártok és szakaszvezet képviseleti arányát. Felhívom a Nemzeti Bizottság figyelmét, a Magyar Közlöny 1945. évi 1. számában megjelent 14/1945. M. E. számú rendeletről, amely kimondja, hogy a képviselőtestületeket oly módon kell megalakítani, hogy abban minden demokratikus párt, illetve ahol csak egyes pártok alakultak meg, kiegészítésként az egyéb társadalmi rétegek is arányos képviselést nyerjenek.

3./ A továbbiakban ugyanezen az ülésen állapítsa meg a Nemzeti Bizottság a képviselőtestület taglétszámát. A Belügyminiszter Úr vonatkozó rendelete értelmében ez a létszám 60 és 80 között mozoghat. A magam részéről kíváncsún tartanám, ha a képviselőtestület létszáma 60-ban állapíthatnák meg.

4./ A Nemzeti Bizottság a képviseleti arány tárgyában hozott határozatáról az érdekelt pártokat és szakaszvezetést értesítse és egyúttal hívja fel őket arra, hogy arányszámuknak megfelelő rendes tagot és rendes tagok egynegyedét kitevő póttagot delegáljanak a város képviselőtestületébe. A pártok az általuk delegált tagok, illetve póttagok névsorát, foglalkozás, lakhely, közvetlenül a vármegye Állspánjához küldjék meg, hogy az Állspán a képviselőtestület összehívásáról és megalakításáról intézkedhessen.

A Nemzeti Bizottság a pártok képviseleti arányát az Állspánnal is közölje.

Felhívom Címet, hogy a fentiek végrehajtásáról mielőbb úgy gondoskodjék, hogy a város Képviselőtestülete október hó 1-ig megalakulhassék.

Esztergom, 1947. szeptember 20.

Dr. Rab Károly főispán

KML - Komárom-Esztergom vármegye főispánjának írat. Gépelte másolat.

RÉGI ÓHAJA TELJESÜLT TATABÁNYA, ALSÓGALLA, FELSŐGALLA ÉS BÁNHIDA LAKOSSÁGÁNAK. VÁROSSÁ EGYESÜLT A NÉGY KÖZSÉG.

Rajk László belügyminiszter megengedte, hogy Tatabánya, Alsógalla, Felsőgalla és Bánhida községek megyei várossá egyesüljenek. Az új megyei város neve Tatabánya lesz.

A belügyminiszter az ország egyik legfontosabb ipari központja dolgozóinak évtizedes kívánságát teljesítette.

A Magyar Kommunista Párt és Komárom-Esztergom vármegye MKP megbízottsága már a felszabadulás után közvetlen célul tűzték ki a négy község egyesítését és megyei várossá való alakulását. Végre Rajk elvtárs intézkedésére a Magyar Kommunista Párt programjának ez az egyik legfontosabb része, a lakosság nagy örömeire megvalósult. Ez az intézkedés hatalmas mértékben szolgálja majd Tatabánya és környéke fejlődését.

Mint már többször írtuk lapunkban, a négy bányaközség, Alsógalla, Bánhida, Tatabánya és Felsőgalla egyesítése és egy magasabb autonómiajú várossá való átalakulása évtizedes óhaja a lakosságnak. Az elmúlt rendszerben ez nem sikerült. Nem sikerülhetett, mert a Magyar Általános Kőszénbánya ezt mindig megakadályozta. Magyarországon felszabadulása után azonban a Magyar Kommunista Párt kezdeményezésére, mint a belügyminiszter leiratából tudjuk, a négy község egyesítése és várossá alakulása megtörtént, a négy bányaközség tehát Tatabánya néven megyei várossá alakult.

MIT JELENT A VÁROSIASÍTÁS A NÉGY KÖZSÉG LAKOSSÁGÁNAK.

A város lakossága kulturális és szociális téren igen lassú fejlődést ért el, a régi idők urának nem volt fontos mindez, most azonban a város maga egységes irányítással, önálló közigazgatással szociális és kulturális téren mindazt bepótolhatja, amit a múlt elmulasztott. A rendkívül rossz lakásvizonyok megjavítása, rossz, elhanyagolt utvizonyok rendezése és közutak létesítése elsőrangú feladat, legelőször rendezendő. Főlegesen hangsúlyozni, hogy rendkívül szívós és kitartó munkára van szükség, hogy mindezt végre lehessen hajtani. Az új város hároméves tervében, a fontosság sorrendjében, mindezek jó részben meg is fognak valósulni. A város új vezetőségének nehéz feladata lesz, sok a tennivaló, de biztosra vesszük, hogy a város vezetősége olyan emberekből fog állni, akik mindenkor és feltétlenül a nép érdekét tartják szem előtt, és úgy fognak dolgozni, hogy a város lakossága lehető legrövidebb időn belül látni fogja munkájuk eredményét.

Dolgozók Lapja. 1947. VII. 31.

Magyar Szocialista Munkáspárt**Komárom megyei Bizottsága**

Salamon Hugóné titkár elvtársnő

Tatabánya V.

Felszabadulás tér 4.

1984. okt. 25.

Kedves Salamonné Elvtársnő!

Az *Új Forrás* ez évi 5. számának 4. oldalán megjelent Nagy Gáspár *Öröknyár; elmúltam 9 éves* című politikai üggyé vált versével kapcsolatban mint a szerkesztőség felelős irányítója az alábbiakról tájékoztatom.

Terveim szerint a 30-as, 40-es költőgeneráció legtehetségebb tagjai egymás után kerültek, illetőleg kerülnek a lap élére. Így a 4-es számban Pintér Lajos, az 5-ösben Nagy Gáspár szerepelt, a 6-osban Győri László következik.

Nagy Gáspár versei – kérésemre – 1984 nyarán érkeztek szerkesztőségünkbe. A szokásos munkamegosztás szerint a szóban forgó verset is ketten olvastuk el: a lap fõmunkatársa és én. A közléssel kapcsolatban semmiféle aggályunk nem merült fel. Már csak azért sem, mivel az *Öröknyár...* mellett közölt másik két Nagy Gáspár-vers közül a második (*Nyárbafagyottan*) hangulatában, témájában – a „személyi kultusz” időszakának sokat emlegetett és sokat bírált jelenségei – szerves rokonságot mutatott.

Az inkriminált „NI” betűpárost a jellegzetes Nagy Gáspár-i infinitívus-játék újabb jelentkezéseként fogtam fel (Vö. pl. *Infinitívusok lányom olvasókönyvéből*, a *Földi pörök* című kötet 42. oldalán); az „ITT” „OTT” szó páros kiemelését pedig a vers vizuális egyensúlya szempontjából tartottam helyénvalónak. Ezek után besoroltam a verset a következő, azaz az októberi számba.

Sem a korrektúra után, sem a nyomás megkezdésekor nem kaptam jelzést arra vonatkozólag, hogy ez a Nagy Gáspár-vers esetleg nem kívánatos politikai gyűanyagot is tartalmazhat.

Az *Új Forrás* 5. száma október 2-án került ki a nyomdából, és szokás szerint néhány napon belül szétpostáztuk a szerzői és a tiszteletpéldányokat. Október 22-én a felügyelő elnökhelyettesünktől kaptam az első információt arra vonatkozólag, hogy a szóban forgó vers ellen bejelentés érkezett. Részletes felvilágosítást a megyei pártbizottság illetékes osztályvezetője adott.

Két teljes nap elemző munkája és a lap munkatársaival folytatott beszélgetések során az az álláspontom alakult ki, miszerint utólag nézve – a „Nagy Imre-ügy” belemagyarázhatósága a versbe nem kizárt, ám a vers maga nem ezt az eseményt, hanem általában a személyi kultusz időszakának törvénytelen pereit idézi.

– Október 24-e, a pártközpont illetékes osztálya munkatársának fontos közlései után újra átgondolva, újra mérlegelve a szóban forgó vers egészét, vált világossá számomra, hogy azok az állítások, amelyek a verset az említett politikussal hozzák kapcsolatba, valószínűleg helytállóak.

Mint az *Új Forrás*ért egyszemélyben felelős vezető – a felelőséget természetesen egy pillanatra sem hárítva el – kijelenthetem, hogy a közlést teljes jóhiszeműséggel és minden előzetes aggály nélkül vállaltam; utólag is úgy látom, hogy igen fontos információk híján (amiket csak október 24-én tudtam meg), a szóban forgó vers inkriminált jelentésrétege 1984 nyarán nem volt felismerhető.

Elvtársi üdvözléssel:

Monostori Imre

főszerkesztő-helyettes

Monostori Imre részére

Tárgy: Fegyelmi határozat

T a t a b á n y a

[1984. dec. 20.]

Tisztelt Monostori Elvtárs!

Az 1984. november 30-án történt személyes meghallgatásakor elmondottak alapján – megbízott főszerkesztőként – tudomása volt arról, hogy az *Új Forrás* megyei kulturális, irodalmi és művészeti folyóirat 1984. évi 5. számában megjelent Nagy Gáspár írása.

Mivel a vers politikai szempontból nem kívánatos gondolatokat tartalmaz, megjelentetése az Ön munkaviszonyával kapcsolatos kötelezettségének vétkes megszegését eredményezte.

Ezért az Mt. 55. § (1) bekezdésének b. pontja szerint

s z i g o r ú m e g r o v á s
fegyelmi büntetéssel sújtom.

A fegyelmi határozat ellen a kézbesítéstől számított 15 napon belül a vállalat munkaügyi döntőbizottságához fellebbezhet.

A határozatot a Megyei Tanács kezdeményezésére és egyetértésével hoztam meg.

Elvtársi üdvözlettel

Vass Mihály

igazgató

Ajánlott!

Tisztelt Választmány! Kedves Barátaim!

Első mondatomban sietek elmondani valami végtelenül egyszerű dolgot, hogy mindazok megnyugodjanak, akik még nyugtalanok volnának: titkári posztomról, melyet 1981. dec. 21-én ettől a Választmánytól kaptam titkos szavazás útján, ezennel – 1985. március 12-én – leköszönök. Tehát most nevezhetjük ténynek, megtörténtnek: praesens perfectumnak. Amit ezután mondok, már nem titkári szavak, s talán így összeegyeztethetők velem, azzal a személlyel, aki mindig is tiltakozott az ellen, hogy a viselt tisztséget és az írói szabadságfokot valami megfoghatatlan ködös elv alapján egybesodorják. S az ellen is, hogy ezek a szabadságfokok írónként és témánként változzanak. Mert mint kiderült már többször – tárgyalt ilyet a Választmány nem is egyszer –, ha valakit az irányító és felügyelő hatóság „közellenségnek” minősít addigi tevékenysége alapján, akkor valamely jókor és kapóra jövő munkáját halmazati büntetésként alaposan felnagyítják, túlértelmezik, ijesztőre torzítják a derék és vállalkozó kedvű interpretátorok. Csaknem tehetetlenek vagyunk ekkor, barátaim. Ha úgy akarják, se fórumunk, se terünk, se jogosítványunk a méltó tiltakozásra. (Ügyek felsorolása: Illyés-Bori, Csoóri-Duray, *Új Symposion*, *Mozgó Világ*, JAK stb.) Ezzel összefoglalva elmondottam titkárságom fényes kudarcait. Ebben az élményben a Választmány tagjainak jó részével osztottam. Úgy gondolom, hogy az elintézetlen és érdemben megválaszolatlan ügyekre az elkövetkező közgyűlésig egyszer még vissza kell térnünk, ha a tagság jól érzékelhető elégedetlenségét csillapítani akarjuk.

Röviden még néhány mondatot csak, ami kapcsolódik lemondásomhoz. A múlt év október közepétől a mai napig sok minden történt. Többnyire hallhattuk eddig Fekete Gyula fölvezetésében. Amit nekem kellett elviselni, az sem volt csekélység. A módszerekről, nyílt és burkolt zsarolási formákról, örülten hangzó telefonfigyelmeztetésekről nem beszélek. Az erőt kellett volna megsejtenem belőlük, de én csak a hivatal presztízsfitogtatását és gyengeségét konstatáltam. Viszont barátaim gyanúsítgatása, megfélemlítése, továbbá a Szövetség zsarolása (ergo: 600 tag zsarolása), elszigetelése, normális életének lebénítása, s nem utolsósorban az ez év január 2-i Elnökségi ülésen elhangzott elnöki és főtitkári lemondások, amelyek „példakövető” pedagógiai célzatul szolgáltak – mégha zseniális tálatással a velem való szolidaritásként is értelmeződtek – valóban együttesen löktek errefelé, s világossá vált: mi már itt aligha fogunk egy titkárságban szót érteni, s így dolgozni sem lehet tisztességgel.

Azt is meg kell említenem, hogy Sárándi József rovatvezető eltávolítását az *Új Forrástól* erősen túlzó intézkedésnek érzem. Ha már a szerző amúgy is „elcsapatott”, nem kellene mindenáron a „több legyen egy csapásra” című elvet érvényesíteni, még ha őt sem kedvelték azon a tájon nagyon, de 10 éven keresztül komoly érdemei voltak a lapnál.

A versről természetesen szó se essék. Oly fantasztikus és meglepő értelmezés-variációkat hallottam kiolvasni belőle, hogy már ezért sem mondhattam le korábban. Hogy némileg aktualizáljam: „a velünk élő történelem” emlékezetvesztései, kihagyásai miatt íródott, feltehetően azért, mert Nagy Imrét másképp ítélem meg, mint azok, akik szabályos egyenlőségjelet tesznek az ő személye és Rákosi Mátyás közé. Így, ezzel az emlékezetvesztéssel éljünk együtt? Azt hiszem, ez írók számára különösen embertelen aszkézis: lemondani történelmünk bizonyítható sebeitől. Semmilyen társadalomban, de a szocialistának mondottban meg különösen nem elfogadható az a Nietzsche-től eredeztethető gondolat, miszerint a felejtésre való hajlam a cselekvés egyetlen lehetséges módja.

Végezetül hadd mondjak köszönetet mindazoknak, akik a három és fél év alatt munkámat segítették: mindenekelőtt a vidéki írócsoportok elnökeinek és titkárainak, továbbá a JAK évenként változó titkárainak és vezetőségének, hogy sok értelmes ügyben partnerek tudtunk lenni és maradni.

Köszönöm a ház dolgozóinak is a segítséget, s végül is sokat köszönhetek a mostanra eléggé szétzilált titkárságnak. Úgy látom, vitáink, erőlködéseink azt szolgálták, hogy jobban menjen a szövetség ügye, az most más kérdés, hogy a hangsúlyokat alkalmanként máshová tettük. De köszönöm azoknak is derék ténykedését és igyekezetét, akik kezdetektől figyeltek, sőt: megfigyeltek, bizalmatlanságukkal tüntettek ki, és kitartóan akadályozták munkámat. Talán nem is sejtik, hogy ezzel mennyi erőt és biztatást adtak. Így volt kerek a világ, Barátaim!

Köszönöm, hogy meghallgattatok.

1985. március 12.

Nagy Gáspár